

TOMASZ SIKORSKI

PROCES ODBUDOWY KRAJOWEGO RUCHU CHRZEŚCIJAŃSKO-DEMOKRATYCZNEGO U SCHYŁKU PRL (1986–1989)

Problematyka odbudowy krajowego ruchu chrześcijańsko-demokratycznego u schyłku Polski Ludowej nie cieszyła się dotąd dużym zainteresowaniem badaczy. Koncentrowano się głównie na historii Kościoła, relacjach między episkopatem a państwem, działalności środowisk klubowych, koncesjonowanych organizacji i stowarzyszeń katolików świeckich. Zdecydowana większość wydanych drukiem prac albo miała charakter syntetyzujący, albo też obejmowała swoim zakresem pierwsze powojenne dziesięciolecie¹. Z czasem zaczęły się również ukazywać monografie i artykuły dotyczące działalności emigracyjnego Stronnictwa Pracy, ale i w tym wypadku dotyczyły one najczęściej okresu II wojny światowej lub pierwszych dziesięcioleci po jej zakończeniu². Poruszaniem

¹ Mając świadomość zaawansowanych badań w tym zakresie, ograniczę się jedynie do przywołania kilku istotnych monografii: A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; A. Friszke, *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957–1976*, Warszawa 2002; *idem*, *Oaza na Kopernika. Klub Inteligencji Katolickiej 1956–1989*, Warszawa 1997; *idem*, *Między wojną a więzieniem 1945–1953. Młoda inteligencja katolicka*, Warszawa 2015; A. Micewski, *Kościół–państwo 1945–1989*, Warszawa 1994; *idem*, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paryż 1987; *idem*, *Współrzędzić czy nie klamać? Pax i Znak w Polsce 1945–1976*, Paryż 1978; T. Sikorski, M. Kulesza, *Niezłomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego” (1945–1948)*, Warszawa 2013; J. Zabłocki, *Chrześcijańska demokracja w kraju i na emigracji 1947–1970*, Lublin 1999; *idem*, *Odwagę łączyć z rozważą. Polski Związek Katolicko-Społeczny w latach 1980–1983. Z dziejów katolicyzmu społecznego w PRL*, Lublin 2011; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003; Z. Zieliński przy współudziale Saby Bober, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009; J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004; *idem*, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003; *idem*, *Kościół a władza w Polsce 1945–1950*, Warszawa 1997; A. i A. Anusz, *Samotnie wśród wiernych. Kościół wobec przemian politycznych w Polsce (1944–1994)*, Warszawa 1994; *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptasiński, T. Sikorski, Toruń 2015. Przywołania niektórych monografii, a także artykułów i studiów czytelnik odnajdzie również w niniejszym tekście. Pomijam świadomie, interesujące skądinąd, wydane w ostatnich latach memuary (wspomnienia, pamiętniki, dzienniki, relacje i rozmowy z przedstawicielami katolików świeckich), biografie znanych działaczy, polityków, publicystów i duchownych, a także prace dotyczące regionalnych grup i środowisk katolickich. Czytelnika odsyłam także do tekstu J. Eislera, *Stosunki Kościół–państwo w powojennej Polsce w najnowszych publikacjach*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, t. 3, s. 385–402.

² Zob. np. J. Rabiński, *Stronnictwo Pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945*, Lublin 2012; P. Ziętara, *Seweryna Eustachiewiczza przypadki*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż)

w artykule zagadnieniu nie poświęcono jednak dokładniejszych badań naukowych, co sprawiło, że w świadomości historycznej społeczeństwa utrwalił się pogląd, iż w latach osiemdziesiątych nie podejmowano w kraju działań mających na celu odbudowę politycznych struktur chadeckich. Celem niniejszego artykułu jest zatem próba jeśli nie wypełnienia tej luki w historiografii, to przynajmniej otwarcia pola do dalszych, pogłębianych studiów w obrębie sygnalizowanej problematyki³.

Po zawieszeniu działalności Stronnictwa Pracy w lipcu 1946 r., a następnie aresztowaniach i procesach chrześcijańskich demokratów (działacze SP, „Unii”, członków redakcji i współpracowników „Tygodnika Warszawskiego”), zabrakło w przestrzeni publicznej na wiele kolejnych lat autentycznej chadecji⁴. Nadzieje na odbudowę ruchu chrześcijańsko-demokratycznego odżyły ponownie w momencie odwilży popaździejnikowej 1956 r. Politycy chadecy, także ci, którzy dopiero opuścili stalinowskie więzienia, szybko zaangażowali się w oddolny proces tzw. ruchu klubowego, który sięgał do różnych tradycji ideowo-politycznych, również katolickich⁵. Podjęto również próbę

2006, nr 158; *idem*, *Konrad Sieniewicz w dokumentach bezpieki*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 1(50), a także przywrócywana już monografia J. Zabłockiego, *Chrześcijańska demokracja*...

³ Autor starał się ograniczyć do niezbędnego minimum tzw. wątki poboczne, koncentrując się przede wszystkim na zasygnalizowanym w tytule procesie reaktywacji (odbudowy) krajowego ruchu chrześcijańsko-demokratycznego. Również tło epoki zostało zarysowane w sposób ogólny, z przywołaniem literatury przedmiotu omawiającej wzmiankowane jedynie w tekście wydarzenia i procesy (np. przeobrażenia społeczno-polityczne końca lat osiemdziesiątych, porozumienia Okrągłego Stołu itp.).

⁴ Na temat działalności i koncepcji programowych SP w latach 1945–1950 pisali m.in.: A. Andrusiewicz, *Mysł polityczna Stronnictwa Pracy*, „*Studia z Nauk Politycznych*” 1984, nr 6; *idem*, *Stronnictwo Pracy 1937–1950. Ze studiów nad dziejami najnowszymi chadecji w Polsce*, Warszawa 1988; W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937–1946–1950*, Warszawa 1988; A. Palczak, *Stronnictwo Pracy w latach 1945–1946*, „*Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Nauki Społeczne*” 1985, z. 44, s. 71–80; B. Rogaczewska, *Recepcja katolickiej nauki społecznej w założeniach programowych Stronnictwa Pracy*, „*Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne*” 2007, nr 2; A. Siwiec, *Założenia ideowe programu Stronnictwa Pracy w świetle katolickiej nauki społecznej*, „*Roczniki Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*” 1996, t. 24; W. Łęcki, *Geneza i ewolucja myśli społecznej Stronnictwa Pracy 1937–1993*, Toruń 2009; K. Turowski, *Dzieje Stronnictwa Pracy 1945–1946*, „*Chrześcijanin w Świecie*” 1982, nr 103; J. Rabiński, *Koncepcje polityki zagranicznej w dokumentach programowych Stronnictwa Pracy 1937–1946* [w:] *Polska między Wschodem a Zachodem*, red. A. Szczepańska, H. Walczak, A. Wątor, t. 1, Toruń 2008, s. 98–113; *idem*, *Chrześcijańscy Demokraci wobec Jałty. Z dziejów emigracyjnego Stronnictwa Pracy w okresie listopad 1944 r.– lipiec 1945 r.* [w:] *Niepodległościowe uchodźstwo polskie w Europie i na świecie i jego rola w pomocy Krajowi po układzie jałtańskim 1945–1990*, red. M.B. Topolska, T. Wolsza, M. Gliński, Warszawa 2010, s. 76–92; J. Majchrowski, *Geneza polityczna ugrupowań katolickich: Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paris 1984; J. Draus, *Stronnictwo Pracy w województwie rzeszowskim – 1945–1946–1950. Z dziejów regionalnej chadecji*, Rzeszów 1998; T. Potemski, *Stronnictwo Pracy na Górnym Śląsku w latach 1937–1950*, Katowice 1969; A. Makowski, *Stronnictwo Pracy na Pomorzu Zachodnim wobec przemian politycznych w latach 1945–1950* [w:] *Monumenta manent. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Tadeuszowi Białeckiemu*, red. A. Makowski, E. Włodarczyk, Szczecin 2003, s. 245–262; J. Stefaniak, *Stronnictwo Pracy w województwie lubelskim w latach 1946–1950. Przegląd problematyki*, „*Rocznik Lubelski*” 1985/1986, nr 22/23, s. 217–228; S. Roman, *Stronnictwo Pracy w województwie olsztyńskim w latach 1946–1950*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*” 1979, z. 4, s. 467–478.

⁵ Szerzej zob.: J. Zabłocki, *Dzienniki 1956–1965*, t. 1, Warszawa 2008, s. 28–58. Także: *idem*, *Chrześcijańska demokracja*..., s. 139–140; A. Friszke, *Oaza na Kopernika*..., s. 48; P. Kaźmierczak, *Klub Inteligencji Katolickiej w Krakowie w latach 1956–1989*, Kraków 2009, s. 16; P. Ceranka, *Warszawskie Kluby Dyskusyjne* [w:] *Warszawa miasto w opresji. Warszawa niepokonana*, red. K. Krajewski, M. Pietrzak-Merta, Warszawa 2010, s. 392–419. Na temat lokalnych KIK zob.: A. Friszke, *Kościół a państwo realnego socjalizmu. Próba kompromisu w roku 1957*, „*Więź*” 1997, nr 2, s. 121–151; B. Bankowicz, *Z historii Klubów Inteligencji Katolickiej 1956–1957*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych*” 1989, z. 35, s. 7–20; A. Przewłoka, *Służba Bezpieczeństwa wobec prób*

powołania i legalizacji stronnictwa chrześcijańsko-demokratycznego, akceptującego pryncypia ustrojowe Polski Ludowej. Nasilające się wówczas spory strategiczne, taktyczne, również (ideowe) wewnątrz środowisk katolików świeckich próby te udaremniły⁶.

W kolejnych dekadach Polski Ludowej członkowie byłego SP i „Unii” prowadzili prace formacyjne i studyjne. Szukając przyczółków do środowiskowego zaangażowania, włączali się w działalność Klubów Inteligencji Katolickiej, utrzymywali również kontakty z emigracyjną elitą SP⁷. Wyróżniało się pod tym względem środowisko skupione wokół Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, który został powołany przez członków zespołu „Więzi”, zgromadzonego wokół Janusza Zabłockiego, oraz część członków warszawskiego KIK. Z czasem z tą grupą związały się również katolicy świeccy z klubów inteligencji z Lublina i Poznania. W uruchomionym w 1969 r. piśmie środowiskowym ODiSS „Chrześcijanin w Świecie” przez wiele lat konsekwentnie popularyzowano dorobek myśli chrześcijańsko-demokratycznej, przypominając tradycję ruchu chadeckiego, sylwetki znanych działaczy oraz popularyzując nauczanie społeczne Kościoła (przede wszystkim odnowę posoborową)⁸. Z ośrodkiem związali się również byli chadecy: Jan Hoppe, Franciszek Galewicz, Stefan Kaczorowski, Juliusz Braun,

---

powołania Klubu Inteligencji Katolickiej w Katowicach w latach 1956–1957, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2010, t. 41, z. 1, s. 124–136; R. Bender, *Geneza i rozwój Klubów Inteligencji Katolickiej w Polsce po 1956 roku*, „Zeszyty Społeczne KIK” 2003, nr 11, s. 59–66; A. Friszke, *Początki Klubów Inteligencji Katolickiej*, „Więź” 1996, nr 10, s. 181–204; M. Białkowski, *Oaza na Mostowej. Klub Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957–2007)*, Toruń 2008; *idem*, *Zarys historii Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu*, Toruń 2008; *idem*, *Laikat katolicki wobec bezpieczeństwa na przykładzie Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu (1957–1989/1990)* [w:] *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2010. Referaty*, red. Ł. Kamiński, T. Kozłowski, Warszawa 2010, s. 93–106; *idem*, *Korzenie ideowo-instytucjonalne Klubu Inteligencji Katolickiej w Toruniu. Szkic do badania środowisk katolickich nurtu intelektualnego* [w:] *W kręgu idei. Państwo – edukacja – religia. Księga pamiątkowa ofiarowana dr Katarzynie Kalinowskiej*, red. D. Góra-Szopiński, G. Radomski, W. Wojdyło, M. Zamojska, Toruń 2011, s. 319–349; *Dzieje wrocławskiego Klubu Inteligencji Katolickiej i zaprzyjaźnionych z nim stowarzyszeń 1957–1997*, red. A. Grocholski, Wrocław 1997; *Pięćdziesięciolecie Klubu Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu. Wkład Klubu w budowę postaw obywatelskich we Wrocławiu i na Dolnym Śląsku*, red. W. Wysoczański, Wrocław 2008; J. Ziomecki, *Klub Inteligencji Katolickiej we Wrocławiu*, „Dolny Śląsk” 2000, nr 8, s. 242–245; T. Tyszkiewicz, *Czterdziestolecie Klubu Inteligencji Katolickiej w Poznaniu 1957–1997*, Poznań 1999; K. Białecki, *Klub Inteligencji Katolickiej w Poznaniu w latach 1956–1991*, Poznań 2012; *idem*, *Władze wobec poznańskiego Klubu Inteligencji Katolickiej w latach 1956–1970* [w:] *Władze wobec Kościołów i związków wyznaniowych w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, red. K. Białecki, Poznań 2009, s. 191–202; W. Woźniak, *Opolski Klub Inteligencji Katolickiej – protokół zebrania założycielskiego z dnia 27 II 1957 r.*, „Kwartalnik Opolski” 2002, nr 2/3, s. 101–111; C. Kuta, „Działacze” i „Pismaki”. *Aparat bezpieczeństwa wobec katolików świeckich w Krakowie w latach 1957–1989*, Kraków 2009, s. 147–225.

⁶ Szerzej na ten temat piszę w tekście: *Próby konsolidacji środowiska byłych działaczy Stronnictwa Pracy przed wyborami 1957 roku* [w:] *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014, s. 609–630. Zob. także: J.M. Majchrowski, *Problem utworzenia partii katolickiej w Polsce Ludowej*, „Euhemer” 1982, nr 3/4, s. 65–75.

⁷ Szerzej zob.: T. Sikorski, M. Kulesza, *Sen o Kalopei. Ewangeliczny socjalizm Kazimierza Studentowicza*, Warszawa 2015, s. 79–119. Także: A. Friszke, *Oaza na Kopernika...*, s. 63; J. Zabłocki, *Chrześcijańska demokracja...*, s. 145–158, 167–169. Zob. też: *Dziesięciolecie ODiSS*, „Chrześcijanin w Świecie” 1977, nr 52; C. Strzeszewski, *Na przełomie czasów*, Lublin 1995, s. 179–196; T. Sikorski, „Sensus catholicus”. *Orientacje ideowe powojennych legalnych środowisk katolików świeckich w Polsce Ludowej. Zbliżenia i oddalenia* [w:] *Sensus catholicus...*, s. 65–67.

⁸ Szerzej zob.: J. Gorący, *Dzieje polskiego katolicyzmu społecznego na łamach „Chrześcijanina w Świecie” w latach 1968–1989* [w:] *Sensus catholicus...*, s. 300–315. Zob. również: J. Zabłocki, *Nasza rola w soborowej odnowie w Polsce*, „Chrześcijanin w Świecie” 1969, nr 2; *idem*, „Chrześcijanin w Świecie” wobec głównych problemów Kościoła i życia narodowego, „Chrześcijanin w Świecie” 1980, nr 85; *idem*, *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Kraków 1967; *idem*, *Na polskim skrzyżowaniu dróg*, Warszawa 1972.

Tadeusz Preciszewski, Konstanty Turowski, Jerzy Braun i Kazimierz Studentowicz. Ten ostatni przez kolejne dwie dekady zabiegał o budowę politycznego środowiska chrześcijańsko-demokratycznego, uznającego ustrojowe pryncypia Polski Ludowej. Kazimierz Studentowicz konsekwentnie od 1956 r. szukał przyróżków do promocji katolickiej nauki społecznej, programu „Unii”, pisał rozliczne memoriały i dokumenty, w których uzasadniał potrzebę istnienia rzeczowej opozycji w postaci partii katolickiej, uznającej polską rację stanu, socjalizm i dominującą pozycję PZPR w systemie politycznym Polski Ludowej. W lutym 1971 r. Kazimierz Studentowicz, Władysław Siła-Nowicki, Stefan Kaczorowski, Waław Bittner i Józef Kwasiborski opracowali memoriał w sprawie reaktywacji SP. Nie uzyskał on jednak pełnej akceptacji prymasa Stefana Wyszyńskiego⁹. Wiosną 1976 r. Studentowicz podjął, wspólnie z nestorami popielowskiego SP, starania o reaktywację zamkniętego w 1948 r. „Tygodnika Warszawskiego”. W zamierzeniu „nowy” „Tygodnik Warszawski” miał być codziennym pismem chrześcijańsko-społecznym wydawanym przez ODiSS. W prace „legalizacyjne” oprócz Studentowicza włączyli się jeszcze: Józef Kwasiborski, Konstanty Turowski, Janusz Zabłocki, Czesław Strzeszewski, Bogumił Budka, ks. Joachim Kondziela, Ryszard Bender, Jerzy Skwara i Zygmunt Drozdek. Inicjatorzy zabiegali w tej sprawie o oficjalne poparcie prymasa Wyszyńskiego. 15 września 1977 r. wystosowano oficjalne pismo-memoriał do prymasa w sprawie reaktywacji „Tygodnika Warszawskiego”. Podpisy pod nim złożyli: Józef Kwasiborski, Bogumił Budka, Kazimierz Studentowicz, ks. Joachim Kondziela, Czesław Strzeszewski, Konstanty Turowski, Jerzy Skwara, Zygmunt Drozdek i Janusz Zabłocki. Zabiegi nie przyniosły jednak oczekiwanego rezultatu, przede wszystkim ze względu na hamowanie inicjatywy przez władze¹⁰.

W końcu lat siedemdziesiątych środowisko skupione wokół Zabłockiego domagało się, oprócz zagwarantowania autentycznych praw wierzących w przestrzeni publicznej, przyznania koncesji dla ruchu katolicko-społecznego. W kwietniu 1979 r. w szerokim gronie inteligencji katolickiej dyskutowano treść dokumentu *W sprawie ruchu katolicko-społecznego* (następnie pod nieco innym tytułem: *Założenia ideowe Polskiego Związku Katolicko-Społecznego*). Zakładano, że nowa organizacja, tzw. Polski Związek Katolicko-Społeczny, będzie stowarzyszeniem zrzeszającym katolików świeckich, utrzymującym stałą łączność z episkopatem, realizującym jego wskazania i naukę płynącą z wielowiekowych doświadczeń Kościoła (wyraźne odwołania do encyklik społecznych Leona XIII, Piusa XII, Jana XXIII, Pawła VI i Jana Pawła II). Opowiadano się za odnową moralną

⁹ Por. Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie, Muzeum Literackie (dalej: KPS), 2391, *Memoriał w sprawie naprawy ustroju PRL wysunięty przez członków władz b. Stronnictwa Pracy*, k. 1–4.

¹⁰ Por. J. Zabłocki, „Tygodnik Warszawski” i jego *pośmiertne dzieje* [kopia maszynopisu w zbiorach autora]. W kwietniu 1978 r. powołano w Rzymie Chrześcijańsko-Społeczny Ośrodek Polskiej Inicjatywy Politycznej. Komitet inicjatywy tworzyli: S. Morawski, B. Lachowski, S. Gebhardt, J. Kulczycki, J. Kułakowski, K. Sieniewicz, A. Madejczyk, Z. Grzelakowa (wszyscy z emigracyjnego SP) oraz C. Strzeszewski, K. Studentowicz, K. Turowski (reprezentanci środowisk krajowych). Zob. AIPN, 1228/1058, Informacja wywiadowcza I Departamentu MSW dotycząca utworzenia Chrześcijańsko-Społecznego Ośrodka Polskiej Inicjatywy Politycznej, 12 VII 1978 r., k. 249–251. Po powrocie z Włoch Studentowicz wręczył seniorom krajowego SP autorski memoriał *Trzecie puste miejsce w układzie sił kontestacyjnych w Polsce w latach 1976 do 1978 r.* (w zbiorach KPS, sygn. 2435). Por. również: KPS, 2424, *Odezwa powołująca Ośrodek myśli i działalności chrześcijańsko-społecznej*, b.p.

w polskim życiu publicznym, odrodzeniem samorządności, reformami społeczno-gospodarczymi, umacnianiem suwerenności narodu, podmiotowością wszystkich obywateli. Domagano się poszanowania prawa katolików i pełnej gwarancji dla ich obecności w życiu politycznym¹¹. W październiku 1980 r. otrzymano koncesję na wydawanie dwutygodnika „Ład” (od lipca 1981 r. tygodnik)¹², a 12 stycznia 1981 r. zarejestrowano PZKS. 31 stycznia tr. na pierwszym Walnym Zebraniu PZKS wybrano jego nowe władze. Do zarządu w składzie: Janusz Zabłocki, Waclaw Auleytner, Jan Boguszewski, Maciej Łętowski, Piotr Nitecki, Zygmunt Drozdek, Krzysztof Eychler, Jacek Ruszkowski, Halszka Szołdrska, Jerzy Wrotny, Jerzy Zieliński, w drodze głosowania dokooptowano jeszcze: Ryszarda Bendera, Jerzego Ozdowskiego, Rudolfa Buchałą, Zbigniewa Lubertowicza, Jerzego Skwarę, Waclawa Rosłańca, Franciszka Szweda, Andrzeja Świtalskiego, Tadeusza Grygiera, Andrzeja Elbanowskiego i Waleriana Piotrowskiego. Oprócz wyboru pozostałych ciał statutowych powołano także Radę Programową, której przewodniczył prof. Czesław Strzeszewski z Lublina. Bezpośrednio po walnym zebraniu na spotkaniu Zarządu PZKS ukonstytuowały się „nowe” władze z Januszem Zabłockim jako prezesem stowarzyszenia. Przyjęto również *Wytyczne programowe PZKS* oparte na dotychczasowych dokumentach PKIK, ODiSS oraz wnioskach z Dni Społecznych organizowanych cyklicznie przez ODiSS. Powołano też 20 oddziałów terenowych PZKS (największe w: Poznaniu, Lublinie, Gdańsku, Zielonej Górze, Warszawie, Katowicach, Pile i Płocku). Po utworzeniu związku poza jego strukturami pozostały: Katolicko-Społeczne Koło Poselskie „Znak” (także posłowie PZKS w Radzie Państwa i Zespół Radnych „Znak”), ODiSS oraz Społeczne Zjednoczenie Przemysłowe Libella Sp. z o.o. (85 proc. udziałów pozostawało w rękach PZKS). Pomimo zachowania autonomii wszystkie wymienione struktury pozostawały w ścisłych związkach z PZKS, tworząc bazę legalnie działającego ruchu chrześcijańsko-społecznego¹³.

Po raz pierwszy publicznie Zabłocki jako lider PZKS w przemówieniu sejmowym wygłoszonym 30 października 1981 r. zwrócił się do władz z propozycją udzielenia koncesji na działalność stronnictwa „o inspiracjach chrześcijańskich”¹⁴. Odbył rów-

¹¹ J. Zabłocki, *Dzienniki 1976–1986*, t. 3, cz. 1, 1976–1980, Warszawa 2013, s. 537–538; *idem*, *Odwagę łączyć z rozważą...*, s. 69–73.

¹² Asystentem kościelnym gazety został ks. dr Ryszard Śliwiński. Pierwszy numer pisma ukazał się z datą 11–25 I 1980. Początkowo redaktorem naczelnym pisma był Janusz Zabłocki, jego zastępcą Maciej Łętowski (faktycznie kierował pracami redakcji), a sekretarzem Andrzej Kowzan. W skład kolegium redakcyjnego wchodziłi jeszcze: Waclaw Auleytner, Ryszard Bender, Janusz Bieniak, Jan Boguszewski, Juliusz Braun, Rudolf Buchała, ks. Henryk Czepułowski, Zygmunt Drozdek, Krzysztof Eychler, Wojciech Fijałkowski, ks. Joachim Kondziela, Jerzy Ozdowski, Hanna Przciszewska, Jerzy Skwara, Czesław Strzeszewski, Konstanty Turowski i Jerzy Zieliński.

¹³ Zob.: *Założenia ideowe Polskiego Związku Katolicko-Społecznego*, „Ład”, 11–25 I 1981, nr 1–2. Szerzej na temat PZKS: A. Tasak, *Postulowane zmiany systemu społeczno-politycznego w koncepcjach PZKS (1981–1989). Model przywództwa niezrealizowanego* [w:] *Model przywództwa. Wymiar lokalny, krajowy, międzynarodowy*, red. A.K. Piasecki, Kraków 2006; *eadem*, *Koncepcje utworzenia partii katolickiej w Polsce Ludowej*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica II” 2004, Folia 22; *eadem*, *Rola i miejsce katolików w systemie politycznym Polski lat osiemdziesiątych w koncepcjach politycznych Polskiego Związku Katolicko-Społecznego* [w:] „Problemy Społeczne i Ekonomiczne”, t. 3, Kęty 2006; AIPN, 01080/175, K. Golis, „Działalność PZKS w latach 1981–1986”, praca dyplomowa napisana pod kierunkiem mjr. dr. Henryka Szczerbińskiego, Legionowo 1987.

¹⁴ Por. J. Zabłocki, *Polski znak nadziei. Przemówienie sejmowe posła Janusza Zabłockiego [Koło Poselskie PZKS] 30 X 1981 r.*, „Ład” 1981, nr 27; *Sprawozdanie stenograficzne z 17. posiedzenia III sesji Sejmu Polskiej Rzeczypospo-*

niez szereg rozmów na ten temat z przedstawicielami aparatu partyjno-rządowego i członkami episkopatu, w tym z prymasem Józefem Glempem¹⁵. W kręgach partyjnych oceniano jednak inicjatywę Zabłockiego jako przedwczesną, mogącą naruszyć system polityczny PRL. Zabłocki uważał, że współczesna chadecja nie powinna zamykać się w hermetycznych ramach doktryny, ale raczej szukać partnerów ideowych wśród innych grup katolickich, niepodległościowych i narodowych. Określał tę koncepcję mianem „historycznego łuku” (czyli budowania wspólnej platformy opartej na współdziałaniu w myśl wspólnego mianownika) chrześcijańskiego wzorca realizacyjnego. Zakładała ona także współpracę z regionalnymi strukturami NSZZ „Solidarność”, NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych, środowiskami opozycji demokratycznej opierającej swój program na katolickiej nauce społecznej, działaczami koncesjonowanych środowisk katolickich (Stowarzyszenie PAX, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne) oraz „seniorami” ruchu narodowego (np. Konstantym Skrzyńskim, Janem Matłachowskim, Witoldem Olszewskim, Tadeuszem Macińskim)¹⁶.

Niezależnie od inicjatywy Zabłockiego, 23 września 1981 r. ze specjalnym memoriałem do episkopatu w sprawie reaktywacji Stronnictwa Pracy wystąpili seniorzy krajowej chadecji: Konstanty Turowski, Stefan Kaczorowski, Władysław Siła-Nowicki i Zbigniew Madeyski. Memoriał miał niemal wyłącznie znaczenie symboliczne, niemniej przyczynił się do pogłębienia współpracy „popielowców” ze środowiskiem Zabłockiego. W październiku 1981 r. seniorzy SP uzgodnili z Zabłockim tekst noty w sprawie odbudowy SP, którą następnie wręczono gen. Wojciechowi Jaruzelskiemu. Pozostała ona jednak bez odpowiedzi.

W związku z wprowadzeniem stanu wojennego plany legalizacji stronnictwa katolickiego trzeba było odłożyć. PZKS został zawieszony, zamknięto również pismo „Ład”. Stosunek PZKS do dekretów o stanie wojennym był konsekwentnie krytyczny. Potwierdziło się to 28 stycznia 1982 r., podczas sesji sejmu, kiedy to wszyscy posłowie PZKS wstrzymali się od głosu nad przyjęciem dekretów o stanie wojennym¹⁷. W końcu stycznia PZKS powrócił do legalnej działalności. Kierownictwo PZKS, pomimo wielu zastrzeżeń i nie bez oporów, podjęło jednak decyzję o przystąpieniu do Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, sądząc, że może on okazać się formułą sprzyjającą dialogowi społecznemu i wieloświatopoglądowemu. Obecność w ruchu wykorzystano także do promocji katolickiej nauki społecznej i koncepcji legalizacji stronnictwa chrześcijańsko-demokratycznego. Płaszczyzną do współdziałania było Forum Myśli Katolicko-Społecznej (pozioma struktura PRON, kierowana przez Jerzego Ozdowskiego – członka

litej Ludowej VIII kadencji, 30 X 1981 r., ł. 78–79; J. Zabłocki, *Dzienniki 1976–1986*, t. 3, cz. 1, s. 694–696.

¹⁵ Por. J. Zabłocki, *Dzienniki 1976–1986*, t. 3, cz. 1, s. 494–495; 521–526; 552–553; 572–573; 608; 648; 681–684; 692–693; 708. Także: M.F. Rakowski, *Dzienniki polityczne*, t. 8, 1981–1983, Warszawa 2004, s. 129–130; 428–429.

¹⁶ Myślę tutaj przede wszystkim o: Ruchu Młodej Polski, grupie „Głosu”, „Solidarności Narodu”, środowisku lubelskich „Spotkań”, Klubach Służby Niepodległości, „narodowych katolikach” z Konfederacji Polski Niepodległej (uczestnikach Związku Narodowego Katolików) oraz chadecckiej „drobnicy”: (np. Chrześcijańsko-Demokratycznej Unii Rzeczypospolitej Polskiej, Polskiej Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej, Niezależnym Ruchu Chrześcijańsko-Społecznym, Chrześcijańskiej Wspólnocie Ludzi Pracy).

¹⁷ Zob. „Ład”, 11–12 VI 1982; *Sprawozdanie stenograficzne z 18. posiedzenia Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, 25–26 I 1982, ł. 57–63; J. Zabłocki, *Odwagę łączyć z rozwagą...*, s. 257–260.

PZKS), w którego pracach uczestniczyli reprezentanci różnych grup i środowisk, w tym także „seniorzy” SP (np. Kazimierz Studentowicz i Władysław Siła-Nowicki)¹⁸.

Władza komunistyczna, konsekwentnie krytyczna wobec planów Zabłockiego, zamierzała rozbić środowisko PZKS, wykorzystując do tego narodowców. Przeprowadzono niemal równoległe dwie gry operacyjne w ramach spraw operacyjnego rozpracowania o kryptonimach „Elita” i „Mrowisko”. Narodowcy mieli w zamian za dezintegrację PZKS otrzymać koncesje na powstanie legalnej organizacji politycznej nawiązującej do tradycji Narodowej Demokracji (Towarzystwo Wiedzy Narodowej) i czasopism o tematyce narodowej („Nowe Horyzonty”, „Słowo Polskie”). Do rozbitcia PZKS zostali wykorzystani głównie: Jan Matfachowski (TW „Maksym”), Witold Olszewski (kandydat na tajnego współpracownika o kryptonimie „Wysoki”), Napoleon Siemaszko (podjęto próby zwerbowania Siemaszki pod pseudonimem TW „Teodor”), ks. Henryk Czepułtowski (zwerbowany do współpracy jako TW „Henryk”)¹⁹. W konsekwencji w drodze przewrotu Zabłocki (od marca 1984 r. przestał pełnić funkcję prezesa Zarządu Krajowego, zawieszono go również na rok w prawach członka PZKS) i jego stronnicy utracili władzę w związku. Wykorzystani przez bezpiekę narodowcy zostali pozbawieni realnych wpływów. Jesienią 1984 r. na czele PZKS stanął Zbigniew Zieliński. Środowisko zosta-

¹⁸ Por. *Forum Myśli Katolicko-Społecznej*, „Odrodzenie”, 4 XII 1984, nr 45, s. 11; A.J. Chaciński, *Forum Myśli Katolicko-Społecznej*, „Odrodzenie”, 24 II 1985, nr 8, s. 9; J.M., *Kościół i Państwo winny spotkać się na gruncie dialogu i współdziałania*, „Odrodzenie”, 15 IX 1985, nr 37, s. 8; W. Lewandowski, *Kościół, wierzący, polityka*, „Odrodzenie”, 15 XII 1985, nr 56, s. 3; *Pomoc nasza powszednia*. Z Antonim J. Chacińskim – sekretarzem generalnym Stowarzyszenia Dobroczynności, czł. Rady Krajowej PRON rozmawiała Anna Staniewicz, „Odrodzenie”, 29 XI 1986, nr 48, s. 9; *Z Forum Myśli Katolicko-Społecznej*, „Odrodzenie”, 19 I 1986, nr 3, s. 8; „Ład” 1984, nr 48; „Tygodnik Wyborczy” 1991, nr 2.

¹⁹ Zob. AIPN, 00200/474; 01168/357; 001043/858 [mf. 10722/1]; AIPN, 001121/1175. Również: K. Tarka, *Między emigracją a krajem*. Witold Olszewski i paryskie „Horyzonty”, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2006, nr 154, s. 102–152; T. Sikorski, „Nowe Horyzonty” (1986–1989) – pismo młodej endecji schyłku PRL-u. Próba zarysu monograficznego [w:] *Prasa Narodowej Demokracji*, t. 2, red. A. Dawidowicz, E. Maj, Lublin 2012, s. 85–111. Szerzej zob. także: S. Cenckiewicz, „Endekoesbecja”. *Dezintegracja Polskiego Związku Katolicko-Społecznego w latach 1982–1986*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2007, nr 1 (5), s. 343–456; S. Cenckiewicz, J. Żaryn, *Obok i w centrum PZKS-u, czyli jak „mrowisko” miało zastąpić „elitę”*, „Znaki Nowych Czasów” 2005, nr 15, s. 131–135; *idem*, „Mrowisko”, „Znaki Nowych Czasów” 2005, nr 16, s. 123–142; *idem*, „Mrowisko”, cz. III – ostatnia, „Znaki Nowych Czasów” 2006, nr 17, s. 131–140; J. Zabłocki, „Teczek” na chadecję. *Uwagi do dokumentów MSW z lat 1983–1988 (SOR „Mrowisko”)*, „Znaki Nowych Czasów” 2007, nr 18, s. 119–143; S. Cenckiewicz, *Narodowa esbecja*, „Wprost”, 12–19 VIII 2007 (polemiki: A.J. Horodecki, *Manipulacja wszech czasów*, „Myśl Polska”, 8–15 IV 2007; J. Engelgard, *Zwyczajne gówniarstwo*, „Myśl Polska”, 19–26 VIII 2007; P. Sergiejczyk, *Narodowa esbecja?*, „Nasza Polska”, 14 VIII 2007). Należy również nadmienić, iż według zachowanej w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej dokumentacji, Zabłocki od lata 1964 r. został pozyskany do współpracy z Wydziałem II Departamentu IV MSW. Nadano mu wówczas pseudonim „Zachariasz”. W latach 1964–1965 miał odbyć 25 spotkań z oficerem prowadzącym (AIPN, 001102/1143). Do ponownego pozyskania Zabłockiego miało dojść jesienią 1975 r. Współpracę rozwiązano najprawdopodobniej w 1982 r. (AIPN, 001102/1143). O kontaktach z SB na łamach *Dzienników* informację wielokrotnie czytelnika sam Zabłocki. Wydaje się, że pozyskano go „bez jego wiedzy i zgody”, a kontakt z oficerami bezpieki był grą, jaką prowadził ze Służbą Bezpieczeństwa. Por. S. Cenckiewicz, „Endekoesbecja”. *Dezintegracja Polskiego Związku Katolicko-Społecznego...*, s. 345–352; J. Żaryn, *Janusz Zabłocki – chrześcijański demokracja zaangażowany w PRL (cz. I)* [w:] J. Zabłocki, *Dzienniki*, t. 1, s. 11–12. Tzw. grę Zabłockiego z bezpieką kwestionuje Andrzej Wielowieyski, twierdząc, że był on jednym z najważniejszych tajnych współpracowników rozpracowujących środowiska katolickie. Należy jednak pamiętać, że Wielowieyski pozostawał od połowy lat sześćdziesiątych w sporze ideowym (również personalnym) z Zabłockim, a zatem jego relacja wydaje się subiektywna i stronnicza (por. A. Wielowieyski, *Losowi na przekór*, Warszawa 2015, s. 191–194).

ło rozbite, a próby reaktywacji stronnictwa chadeckiego udaremnione. Nowy Zarząd Krajowy PZKS przejął dwutygodnik „Ład” (pismo straciło przymiotnik „katolicki”, skreślono je z listy czasopism katolickich, wycofano też asystenta kościelnego), wpływy w ODiSS i Centrali Wytwórczo-Usługowej „Libella”. PZKS ostatecznie utracił poparcie prymasa Glempa, który nie postrzegał tej grupy jako autentycznej, a zarazem pozostającej w ścisłej łączności z Kościołem. Miał świadomość, że nowe kierownictwo PZKS sięgnęło po władzę w drodze „puczu”²⁰.

Dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych zaczęto wychodzić z kryzysu. Janusz Zabłocki wszedł do powołanej w grudniu 1986 r. Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa²¹. Od 1987 r. prezesem Zarządu Krajowego PZKS został Wiesław Gwiżdż²², a ODiSS przywrócono tygodnik „Ład”, który ponownie, za zgodą episkopatu, otrzymał „szyld” pisma katolickiego. Prymas ponownie udzielił PZKS kredytu zaufania, licząc na to, że nowy zarząd będzie realizował program zgodny ze społecznym nauczaniem Kościoła. Nie bez znaczenia był również pragmatyzm prymasa Glempa, który miał świadomość, że Gwiżdż nie budzi tylu kontrowersji co Zabłocki. Nowy przewodniczący PZKS w swoich wypowiedziach deklarował dalszą chęć współpracy, zarówno z partią rządzącą, jak i wszystkimi koncesjonowanymi organizacjami w ramach PRON. Z tej perspektywy nowe kierownictwo PZKS wydawało się „bezpieczniejsze”, tym bardziej że unikało wprost drażniącego władze tematu reaktywacji partii chadeckiej.

Ośrodkiem konsultacyjnym, gdzie toczyła się ożywiona wewnątrzśrodowiskowa dyskusja stronników Zabłockiego, był ODiSS. Jesienią 1987 r. ustalono, że na bazie ośrodka zostanie powołane stowarzyszenie promujące idee chrześcijańsko-demokratyczne. Grupę inicjatywną tworzyli m.in.: Janusz Zabłocki, Tadeusz Zembrzuski, Michał Drozdek, Zygmunt Drozdek, Jerzy Skwara, Maciej Łętowski, Witold Gadowski, Marek Hołubicki i Wacław Auleytner. Grupa uzyskała poparcie prymasa Glempa w staraniach o tworzenie podstaw działalności formacyjnej, a w niedalekiej przyszłości również politycznej. Ostatecznie 30 lipca 1988 r. zarejestrowano Stowarzyszenie Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej (działało już od 1986 r.). Wśród celów statutowych stowarzyszenia wymieniano: rozwijanie i upowszechnianie katolickiej nauki społecznej, popularyzowanie historii chadecji, kształtowanie postaw katolików w Polsce w oparciu o zasady płynące z nauczania społecznego Kościoła. Zamierzano również kontynuować prace formacyjno-studyjne i dokumentacyjne, organizować spotkania i konferencje poświęcone ruchowi chrześcijańsko-społecznemu, wreszcie stworzyć infrastrukturę wydawniczą (popularyzacja katolickiej nauki społecznej, upowszechnianie wiedzy o dziejach chadecji)²³. Kilka miesięcy później,

²⁰ Por. M. Łętowski, *Marcowy zamach stanu*, „Ład” 1988, nr 18; D. Morawski, *Kalendarium „zamachu stanu” w PZKS-ie*, „Kultura” (Paryż) 1984, nr 7–8.

²¹ Wśród członków nowego organu znalazło się aż 36 bezpartyjnych (na 17 członków PZPR), w tym 12 działaczy chrześcijańskich (por. J. Zabłocki, *Dzienniki 1976–1986*, t. 3, cz. 2, s. 535–536; zob. także: *Rada Konsultacyjna przy Przewodniczącym Rady Państwa 1988–1989*, red. T. Kołodziejczyk, Warszawa 1990, s. 132–135).

²² Wiesław Gwiżdż został zarejestrowany jako TW „Plastyk”. Szerzej zob. Ł. Marek, „...by kuria i władze były zadowolone...”. *Podwójna działalność katolików świeckich na przykładzie Wiesława Gwiżdża* [w:] *Sensus catholicus...*, s. 552–585.

²³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Statut Stowarzyszenia Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, b.p. W latach osiemdzie-

18 września 1988 r., zarząd stowarzyszenia podjął decyzję o utworzeniu Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej²⁴. Inicjatorami byli: Waclaw Auleytner, Ryszard Bender, Janusz Bieniak, Michał Drozdek, Zygmunt Drozdek, Krzysztof Dyrda, Witold Gadowski, Piotr Gryza, Marek Hołubicki, Piotr Janowski, Przemysław Kłosiewicz, Maciej Łętowski, Adam Markowski, Wojciech Matyjasiak, Jacek Maziarski, Władysław Siła-Nowicki, Piotr Perszewski, Robert Rajeci, Grzegorz Sieczkowski, Jerzy Skwara, Andrzej Świtalski, Maciej Walicki, Zbigniew T. Wierzbicki, Jerzy Wratny, Janusz Zabłocki i Tadeusz Zembrzusi²⁵. W *Deklaracji Inicjatorów Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej* (Warszawa, 18 września 1988 r.) można było przeczytać: „Polski katolicyzm społeczny, polska chrześcijańska demokracja mają bogatą **tradycję i dorobek**. Dorobek ten symbolizują wielkie i zasłużone postaci Ignacego Paderewskiego i Władysława Sikorskiego, Wojciecha Korfatego i Karola Popiela, biskupa Stanisława Adamskiego i biskupa Teodora Kubiny, ks. Zygmunta Kaczyńskiego i ks. Jana Piwowarczyka. [...] Podstawowym [...] warunkiem powodzenia wszelkich reform [...] musi być **uznanie pluralizmu światopoglądowego, politycznego, gospodarczego i związkowego**. Oznacza to, że wszystkie grupy społeczne i orientacje ideowe powinny móc korzystać bez żadnych przeszkód z ich naturalnego prawa do samoorganizowania się w rozmaite stowarzyszenia”²⁶. Autorzy dokumentu za źródło ideowych inspiracji przyjmowali personalizm chrześcijański i wszystkie inne wskazania katolickiej nauki społecznej oraz nauczanie prymasa Stefana Wyszyńskiego i papieża Jana Pawła II. Klub deklarował, że będzie prowadził działalność na własną odpowiedzialność, aczkolwiek w ścisłej łączności z episkopatem i prymasem Józefem Glempem. Ponadto w kwestiach programowych klub opowiadał się za: 1) porozumieniem i współdziałaniem ze wszystkimi siłami społecznymi dla dobra wspólnego; 2) zagwarantowaniem neutralności światopoglądowej państwa oraz równouprawnieniem wierzących z niewierzącymi; 3) reformą ustroju politycznego i oparciem go na zasadach demokratycznych; 4) wprowa-

siątych również Studentowicz zabiegał o zalegalizowanie Narodowego Stronnictwa Pracy i Narodowo-Ludowego Stronnictwa Pracy. Do Narodowego Stronnictwa Pracy zamierzano przyciągnąć także przedstawicieli innych środowisk, głównie zorientowanych narodowo (m.in.: Władysława Brulińskiego, Mariana Barańskiego, Józefa Kosseckiego, Macieja Giertycha, Leona Mireckiego, Józefa Wójcika, Napoleona Siemaszkę, Emila Kościanka, Tadeusza Matuszyka). Studentowicz był ideologiem grupy, autorem deklaracji ideowej, działaniami organizacyjnymi kierował zaś Bogusław Rybicki (TW „Rogulski”), przewodniczący Sekcji Akademickiej PZKS, a zarazem członek Zjednoczenia Patriotycznego „Grunwald” (podobnie jak Studentowicz). Za jego sprawą do NSP mieli wstąpić oficerowie z Akademii Sztabu Generalnego i Wojskowej Akademii Politycznej, ze środowiska „narodowych komunistów”, skupionych wokół Tadeusza Grabskiego i redakcji „Rzeczywistości” (również „Żołnierza Wolności”), uczestnicy ZP „Grunwald”. Rybicki, inspirowany przez bezpieczeństwo, liczył, że uda się stworzyć legalne, koncesjonowane środowisko chadecko-narodowe o wyraźnej orientacji proradzieckiej. Rzeczywiste intencje Rybickiego doskonale oddają słowa TW „Karola”: „Władysław Bruliński i doc. Studentowicz Kazimierz będą członkami nowej organizacji – ponieważ obaj dysponują ludźmi, którzy są »nam« potrzebni. Poza tym mają oni »nazwiska«. Jednak nie będą należeli do wewnętrznego kręgu kierowniczego całej grupy”. Rybicki stwierdził, że po prostu chce ich „wykorzystać” (AIPN, 01228/602, Informacja operacyjna TW „Karol” z 27 I 1983 r., k. 215. Zob. też T. Sikorski, M. Kulesza, *Sen o Kalopei...*, s. 56–65, 71–119).

²⁴ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Oświadczenie Zarządu Stowarzyszenia Krzewienia Katolickiej Nauki Społecznej, [Warszawa, 18 IX 1988 r.], k. 1.

²⁵ *Ibidem*, k. 1.

²⁶ *Ibidem*, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Deklaracja Inicjatorów Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej, [Warszawa, 18 IX 1988 r.], k. 1.

dzeniem pluralizmu związkowego (postulat legalizacji NSZZ „Solidarność”); 5) dokonaniem rynkowej reformy gospodarczej (wielosektorowy model gospodarczy, ochrona własności prywatnej i jej upowszechnienie, przyjęcie zasady subsydiarności – pomocniczości); 6) wsparciem dla rodzinnych gospodarstw rolnych; 7) ochroną środowiska naturalnego; 8) reformą samorządu terytorialnego (decentralizacja, wzmocnienie „wspólnot lokalnych”); 9) otoczeniem opieką polskich rodzin (rozbudowana pomoc społeczna – socjalna, partycypacja Kościoła, samorządów, stowarzyszeń i fundacji)²⁷. Informację o powstaniu klubu przesłano do środków masowego przekazu (prasy), środowisk katolików świeckich, episkopatu, pism opozycji demokratycznej, międzynarodowych organizacji chrześcijańsko-demokratycznych i polityków emigracyjnego SP. Obszerną notę na temat klubu niemal natychmiast zamieścił „Ład” (omówienie celów i zasad ChDKMP)²⁸ oraz ukazujący się przy NSZZ „Solidarność” Region Mazowsze „Przegląd Wiadomości Agencyjnych”²⁹. Specjalny list (z 11 listopada 1988 r.) przesłał do klubu również Konrad Sieniewicz, jeden z liderów rzymskiej chadecji. Obszerny, liczący niemal dziesięć pełnych stron maszynopisu list Sieniewicza składał się niejako z dwóch części. W pierwszej autor dokonał krótkiego przypomnienia krajowej tradycji ruchu chrześcijańsko-demokratycznego, koncentrując się zwłaszcza na losach SP w pierwszych latach powojennych. W drugiej części uznał inicjatywę za załączek legalnej partii chadeckiej. Jednocześnie proponował, aby w dalszych pracach programowych uznać podstawowe założenia SP (przyjęte na Kongresie SP 15 lipca 1945 r.): zasadę chrześcijańską (obecność moralności chrześcijańskiej w życiu publicznym i prywatnym), zasadę narodową (naród polski winien decydować o swojej suwerenności) i zasadę demokratyczną (życie zbiorowe narodu powinno być zorganizowane w oparciu o harmonię osobowości człowieka z prawdami ewangelicznymi). Za palący uznał problem reform gospodarczych, sugerując, by kierownictwo klubu zabrało głos w tej sprawie i promowało zasady wynikające z chrześcijańskiego wzorca realizacyjnego (harmonia współdziałania różnych form własności i posiadania, upowszechnienie własności, zasada sprawiedliwego zysku i jego podziału, zasada sprawiedliwości społecznej, postulat ograniczania dysproporcji społecznych)³⁰. Osobne listy adresowane do Janusza Zabłockiego sygnowali również: wiceprzewodniczący Międzynarodówki Chrześcijańsko-Demokratycznej Angelo Bernasolla³¹ oraz sekretarz generalny Europejskiej Partii Ludowej Thomas Jannsen³². Obaj wyrazili nadzieję, że klub niebawem przekształci się w nowoczesne europejskie stronnictwo chrześcijańsko-demokratyczne.

²⁷ *Ibidem*, k. 1–3.

²⁸ *Powstał Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej*, „Ład”, 9 X 1988, nr 41, s. 6; „Przegląd Wiadomości Agencyjnych”, 6 XII 1988, nr 42; *Chadecja ZOO*, „Biuletyn NOP”, 8 I 1989, nr 4, s. 3, 8.

²⁹ *Chadecja na horyzoncie*, „Przegląd Wiadomości Agencyjnych”, 27 X 1988, nr 34, s. 2.

³⁰ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, List Konrada Sieniewicza do redakcji tygodnika „Ład”, [Rzym, 11 XI 1988 r.], k. 1–10.

³¹ *Ibidem*, List Angela Bernasolli do Zarządu ChDKMP, [Rzym, 15 XI 1988 r.], k. 1. Zob. także: *Z korespondencji Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej”, 10 II 1989, nr 1, s. 1.

³² AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, List Thomasa Jannseny do Zarządu ChDKMP, [Bruksela, 28 XI 1988 r.], k. 1; zob. także: *Z korespondencji Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej”, 10 II 1989, nr 1, s. 1.

Pierwsze oficjalne spotkanie sygnatariuszy ChDKMP odbyło się 13 października 1988 r. w lokalu ODiSS w Warszawie. Oprócz dyskusji na temat aktualnej sytuacji w kraju i sposobu funkcjonowania klubu powołano także tymczasowe poszerzone kierownictwo, tzw. Zespół (składający się z 31 osób, w większości członków ODiSS, działaczy KIK z Warszawy, Lublina, publicystów katolickich i samorządowców), oraz kierownictwo ścisłe – czternastoosobową Radę w składzie: Waław Auleytner, Ryszard Bender, Zygmunt Drozdek, Maciej Łętowski, Robert Rajeci, Jerzy Skwara, Jerzy Wratny, Janusz Zabłocki, Tadeusz Zembrzusi, Walerian Piotrowski, Zbigniew T. Wierzbicki, Władysław Siła-Nowicki, Witold Gadomski i Michał Drozdek³³. Dzień później, tj. 14 października, odbyło się pierwsze zebranie Zespołu Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej. Na przewodniczącego wybrano Janusza Zabłockiego, na współprzewodniczących – Ryszarda Bendera (nie był obecny na spotkaniu), Zbigniewa T. Wierzbickiego i Władysława Siłę-Nowickiego, na sekretarza – Macieja Łętowskiego, na jego zastępcę zaś – Michała Drozdka. Zasadnicza część dyskusji dotyczyła samoidentyfikacji (tożsamości ideowej) klubu, określenia jego pozycji i miejsca na mapie środowisk i grup politycznych (nie tylko opozycyjnych) oraz ewentualnego uczestnictwa w rozmowach Okrągłego Stołu. Zdecydowana większość skupiona wokół mecenasa Siły-Nowickiego uważała, że klub powinien zostać ważną częścią „obywatelskiej opozycji”, ściśle z nią współpracując, zachowując jednak autonomię ideową i programową. Mniejszość, z Waławem Auleytnerem i Juliuszem Braunem na czele, studziła emocje, radząc zająć stanowisko bardziej bezpieczne, jako tzw. konstruktywne centrum, między władzą a opozycją. Ostateczne decyzje w tej sprawie odłożono na później, choć Zabłocki skłaniał się raczej do poparcia Siły-Nowickiego i podjęcia jak najszerzej współpracy z opozycją. W sprawie udziału członków klubu w obradach Okrągłego Stołu przyjęto zasadę, że mogą w nich uczestniczyć, ale nie jako reprezentanci stowarzyszenia, tylko *ad personam*, choć za wiedzą i przy akceptacji ścisłego kierownictwa zespołu³⁴. 7 listopada 1988 r. miało miejsce pierwsze publiczne wystąpienie członków klubu, podczas specjalnie zorganizowanego panelu dyskusyjnego *Chrześcijańska Demokracja w Polsce. Wczoraj – dziś – jutro*. W panelu zorganizowanym w Sali Joachima Lelewela Polskiego Towarzystwa Historycznego przy Rynku Starego Miasta wzięli udział: Janusz Zabłocki, Ryszard Bender, Władysław Siła-Nowicki, Maciej Łętowski i Piotr Gryza³⁵. W następnych tygodniach intensywnie pracowano nad dokumentami programowymi i statutem (ustalono, że klub będzie organizacją o zasięgu ogólnopolskim). Ten ostatni przyjęto w grudniu 1988 r.³⁶ Na posiedzeniu Rady 28 listopada postanowiono przedstawić i przedyskutować wniosek rejestracyjny klubu, który miał być złożony do sądu na początku następnego roku³⁷.

³³ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Zaproszenie na spotkanie sygnatariuszy Deklaracji Inicjatorów Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej [Warszawa, 5 X 1988 r.], k. 1; *ibidem*, Skład Rady Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej, k. 1.

³⁴ *Ibidem*, Protokół 1. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 14 X 1988 r.], k. 1.

³⁵ *Ibidem*, Notka z zebrania na temat: „Chrześcijańska Demokracja w Polsce. Wczoraj – Dziś – Jutro”, k. 1.

³⁶ *Ibidem*, Protokół 8. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 7 XII 1988 r.], k. 1.

³⁷ *Ibidem*, Protokół 6. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 28 XI 1988 r.], k. 1.

Starano się również utrzymywać stałe kontakty z emigracyjnym SP oraz strukturami międzynarodowymi ruchu chrześcijańsko-demokratycznego. Pierwszą zagraniczną „misją” było upoważnienie Zygmunta Drozdka do reprezentowania ChDKMP podczas VII Kongresu Europejskiej Partii Ludowej w Luksemburgu (7–8 listopada 1988 r.)³⁸. Po powrocie do kraju na kolejnym posiedzeniu Rady (21 listopada 1988 r.) zdecydowano, aby w niedalekiej przyszłości powołać specjalny sekretariat ds. kontaktów międzynarodowych, który zadbałby o odpowiednie lobby w Europie Zachodniej³⁹.

Zgodnie z założeniami klub nie zamykał się w ciasnych ramach doktryny chadeckiej, ale miał szukać partnerów wśród środowisk szeroko rozumianej centroprawicy chrześcijańskiej, w tym wśród grup młodzieżowych. Trzeba przypomnieć, że w latach 1987–1989 nastąpiła eksplozja różnego rodzaju stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych sięgających do nauczania społecznego Kościoła. W Warszawie powstało Akademickie Stowarzyszenie Katolickie „Soli Deo” i Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej, w Łodzi – Związek Akademicki „Civitas Academica”, w Poznaniu – Związek Akademicki „Universitas”, w Gdańsku – Związek Akademicki „Verbum”, w Bydgoszczy – Związek Akademicki „Pokolenie”, w Krakowie – Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej, w Lublinie – Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Unia Młodych”, w Zabrzu – Katolicki Związek Akademicki „Kontrast”, we Wrocławiu – Ruch Młodych Katolików „U Siebie”, w Rzeszowie – Katolicki Związek „Pokój i Dobro”, w Częstochowie – Katolicki Związek Akademicki „Emaus”, w Gliwicach – Katolicki Związek Akademicki „Communio”, w Sosnowcu – Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Akademickiej „Totus Tuus”, w Toruniu – Związek Akademicki „Arka”. Wszystkie te organizacje przyjęły bardzo podobne deklaracje ideowe⁴⁰. 23 kwietnia 1988 r. powstał również Ruch Katolickiej Młodzieży Niepodległościowej odwołujący się do katolickiej nauki społecznej, tradycji narodowej i niepodległościowej (piłsudczykowskiej)⁴¹. Pod koniec 1988 r. zorganizowano kilka środowiskowych konferencji, które już w lutym

³⁸ *Ibidem*, Protokół 5. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 21 XI 1988 r.], k. 1.

³⁹ *Ibidem*, k. 1.

⁴⁰ Zob. *Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Unia Młodych”*, „Tygodnik Powszechny”, 26 II 1989, nr 9; *Katolicki Związek Akademicki „Emaus”*, „Tygodnik Powszechny”, 18 III 1989, nr 12, s. 14; *Akademickie Stowarzyszenie Katolickie „Soli Deo”*, „Ład”, 16 VII 1989, nr 29, s. 15; *Akademicki Związek Katolicki „Kontrast” – Zabrze*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 2; *SKMA „Unia Młodych”*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 2; *SKMA w Krakowie*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 3; *Związek Akademicki „Pokolenie” – Bydgoszcz*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 3; *Akademickie Stowarzyszenie Katolickie „Soli Deo”*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 4; J. Wysocki, „*Verbum*”, „Ład”, 22 I 1989, nr 4, s. 1; *Związek Akademicki „Verbum” – Gdańsk*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 2; M. Popielarz, *Rada*, „*Verbum*. Związek Akademicki. Materiały – Informacje – Komunikaty”, 25 X 1988, nr 1, s. 6; *Związki Akademickie „Młoda Polska” i „Verbum”*, „Reporter” 1989 [wyd. specjalne], s. 20; *Kalendarium inicjatyw Związku Akademickiego „Universitas” i Związku Akademickiego „Młoda Polska”*, „Almanach Duszpasterstwa Akademickiego przy parafii św. Stanisława Kostki w Poznaniu” 1988, nr 1, s. 20–24; W. Chrzanowski, *Pół wieku...*, s. 418; Relacja W. Chrzanowskiego (jesień 2008) – zbiory prywatne autora; T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej (1979–1989)*, Toruń–Szczecin 2012, s. 472–484.

⁴¹ R.M., M.N., *Oświadczenie Ruchu Katolickiej Młodzieży Niepodległościowej*, „Słowo Niepodległe”, 23 IV 1988, nr 4, s. 1; R. Rogala, *Ruch Katolickiej Młodzieży Niepodległościowej*, „Głos”, listopad 1989, nr 55, s. 108.

1989 r. doprowadziły do powołania Komisji Porozumiewawczej i Biura Informacyjnego. Celem obu instytucji była dbałość o harmonijną współpracę najważniejszych organizacji akademickich o profilu chrześcijańskim w kraju⁴².

Od listopada 1988 r. liderzy Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej odbyli szereg rozmów ze środowiskami chrześcijańskimi: Wielkopolskim Klubem Myśli Politycznej „Ład i Wolność” (Marek Jurek, Piotr Mierecki, Marcin Libicki, Krzysztof Nowak, Paweł Łączkowski, Zbigniew Czerwiński, Jacek Turczyński, Krzysztof Nowak, Anna Potok, Andrzej Judek), środowiskiem „Głosu” (Antoni Macierewicz, Ludwik Dorn, Piotr Naimski, Jarosław Kaczyński), klubami młodzieży chrześcijańskiej (Akademickie Stowarzyszenie Katolickie „Soli Deo”, Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej, Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Unia Młodych”), członkami Niezależnego Zrzeszenia Studentów (głównie z Warszawy i Krakowa), działaczami Akcji Gospodarczej (federacja towarzystw gospodarczych). Janusz Zabłocki i Władysław Siła-Nowicki gościli również na spotkaniach organizowanych przez Klub Myśli Politycznej „Dziekania” (Stanisław Stomma, Mirosław Dzielski, Przemysław Hniedziewicz, Aleksander Hall, Sławomir Siwek, grupy: krakowskiego pisma „13”, „Res Publici”, „Głosu”, Grupa Polityczna „Wola”)⁴³. Niemal równolegle Zabłocki i Łętowski prowadzili indywidualne rozmowy na temat opracowania wspólnej deklaracji o współdziałaniu i współpracy z Mirosławem Dzielskim (redaktor chrześcijańsko-liberalnego pisma „13”, współzałożyciel Akcji Gospodarczej, Krakowskiego Towarzystwa Przemysłowego i członek Prymasowskiej Rady Społecznej) i Markiem Jurkiem (uczestnikiem Ruchu Młodej Polski, prezesem Wielkopolskiego Klubu Myśli Politycznej „Ład i Wolność”)⁴⁴. Natomiast Wojciech Matyjasik nawiązał kontakt ze stołeczną chrześcijańsko-liberalną (o delikatnym odcieniu konserwatywnym) Ligą Akademicką (Robert Kostro, Rafał Matyja, Andrzej Sadowski, Roman Talarek, Paweł Witaszek)⁴⁵. Formalnego porozumienia jednak nie osiągnięto. W środowiskach opozy-

⁴² M. Srebro, *Na początku drogi. Nurt katolickich organizacji studenckich*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 1; *V Konferencja Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 1; *Oświadczenie V Konferencji Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich, Bydgoszcz, 18 II 1989*, „Biuletyn Informacyjny Katolickiego Nurtu Stowarzyszeń Akademickich”, kwiecień 1989, nr 1, s. 1; W. Chrzanowski, *Pół wieku...*, s. 418–419.

⁴³ Zob. Biuletyn Klubu Myśli Politycznej „Dziekania” 1988, nr 1, s. 1; T. Wolek, *Dziekania*, „Polityka Polska” 1989, nr 12, s. 9–14; *Klub Myśli Politycznej „Dziekania”*, „Ład”, 9 IV 1989, nr 15, s. 14; *Klub Myśli Politycznej „Dziekania”*, „Reporter”, wyd. specjalne „Opozycja w PRL”, Warszawa [b.d.w. (1989)], s. 21.

⁴⁴ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 2. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 31 X 1988 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 5. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 21 XI 1988 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 6. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 28 XI 1988 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 7. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 5 XII 1988 r.], k. 1. Na temat Klubu Politycznego „Ład i Wolność” zob.: P.M. Pilarczyk, *Kluby Polityczne Ład i Wolność. Legalnie ku niepodległości 1987–1989*, Poznań 2005; Z. Czerwiński, *Środowisko „Ład i Wolność”*, „Głos”, listopad 1989, nr 55, s. 102; T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej...*, s. 455–458. O spotkaniu Władysława Siły-Nowickiego z członkami KIK w Zielonej Górze pisze: T. Dzwonkowski, *Działalność Klubu Inteligencji Katolickiej w Zielonej Górze w latach 1981–1989* [w:] *Kluby Inteligencji Katolickiej jako przestrzeń działań niezależnych w latach osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Białecki, Warszawa–Poznań 2014, s. 442.

⁴⁵ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 11. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 4 I 1989 r.], k. 1.

cyjnych do kierownictwa klubu chadeków odnoszono się z dystansem. Pamiętano, że czołowi jego członkowie jeszcze niedawno byli w koncesjonowanym PZKS, w sejmie i radach narodowych oraz w PRON. Poza tym grupa Marka Jurka, wspierana przez swojego mistrza i nauczyciela – prof. Wiesława Chrzanowskiego, poważnie myślała o budowie nowoczesnego ruchu chrześcijańsko-narodowego, syntetyzującego trzy tradycyjne nurty polskiej myśli politycznej: narodowy, chrześcijańsko-demokratyczny i niepodległościowy⁴⁶. Z kolei Mirosław Dzielski koncentrował się na promocji idei wolnorynkowych i tworzeniu podstaw działalności towarzystw gospodarczych⁴⁷. 29 grudnia 1988 r. odbyło się spotkanie wszystkich największych klubów z terenu Warszawy (Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, Klub Myśli Politycznej „Dziękania”, Klub im. Jana Strzeleckiego, Klub Polityczny ’88, Klub „Po Prostu”, Klub „Res Publici”, Klub „Wolność i Pokój”, Klub „Reforma i Demokracja”), na którym przyjęto wspólną rezolucję o potrzebie demokratyzacji stosunków polityczno-społecznych oraz rejestracji klubów, organizacji i stowarzyszeń. W specjalnie przygotowanym komunikacie czytamy: „Wszyscy stwierdzili, że podstawowym warunkiem wyjścia Polski z kryzysu jest pluralizm gospodarczy, społeczny oraz wolność gospodarcza. Sprawą pierwszorzędą jest relegalizacja NSZZ »Solidarność«”⁴⁸. W spotkaniu wzięli udział również: Janusz Onyszkiewicz (rzecznik prasowy NSZZ „Solidarność”) oraz Henryk Wujec (sekretarz Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”).

Do ChDKMP udało się natomiast przyciągnąć ukonstytuowany w Elblągu w listopadzie 1988 r. Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej „Wolność i Demokracja” (Eugeniusz Dąbrowski, Marian Kaśniowski), który za swoje główne źródło inspiracji uznawał personalistyczną wizję człowieka i społeczeństwa oraz katolicką naukę

⁴⁶ Szerzej zob.: T. Sikorski, *O kształt polityki polskiej...*, s. 397–510; *idem*, *Dekompozycja Ruchu Młodej Polski w latach 1985–1989. Analiza procesu* [w:] *Polskie niepodległości. Wizje państwa i społeczeństwa w okresach przełomów 1918–1945–1989*, red. J. Faryś, P. Słowiński, T. Sikorski, Gorzów Wielkopolski 2009, s. 347–364; *idem*, *Narodowi, chrześcijańscy, konserwatywni. O współczesnych afiliacjach idei narodowej. Casus Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego* [w:] *Idee w procesie kształtowania współczesnej rzeczywistości polskiej. Nacjonalizm*, red. E. Maj, M. Mikołajczyk, M. Śliwa, Kraków 2010, s. 113–142; *idem*, *Powstanie Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego. U źródeł ruchu chrześcijańsko-narodowego w III Rzeczypospolitej* [w:] *Oblicza polskiej modernizacji. Bilans transformacji systemowej III Rzeczypospolitej*, red. E. Krasucki, T. Sikorski, A. Szczepański, Toruń 2011, s. 558–574.

⁴⁷ W latach 1987–1989 na terenie całego kraju powstało wiele towarzystw gospodarczych i organizacji promujących idee kapitalistyczne, np.: Towarzystwo Popierania Wolnego Handlu, Przemysłu, Rolnictwa Indywidualnego, Towarzystwo Przemysłowe Staropolskie w Kielcach (17 VIII 1988 r.), Łódzkie Towarzystwo Gospodarcze (8 XI 1989 r.), Pomorskie Towarzystwo Gospodarcze w Toruniu (16 I 1989 r.), Wielkopolskie Towarzystwo Gospodarcze – Związek Spółek Zarobkowych w Poznaniu (powstało już w 1987 r., zarejestrowane zostało w 1989 r.), Warszawskie Towarzystwo Gospodarcze. Od jesieni 1988 do lata 1989 r. można już było mówić o „ruchu towarzystw gospodarczych”. Towarzystwa działały w Katowicach (Górnośląskie Towarzystwo Gospodarcze), Lublinie (Towarzystwo Przemysłowo-Handlowe), Bydgoszczy (Bydgoskie Towarzystwo Gospodarcze), Szczecinie (Zachodniopomorskie Towarzystwo Przemysłowe), Częstochowie (Częstochowskie Towarzystwo Gospodarcze), Wrocławiu (Dolnośląskie Towarzystwo Gospodarcze), Elblągu (Elbląskie Towarzystwo Gospodarcze), Białymstoku (Podlaskie Towarzystwo Gospodarcze), Siedlcach (Podlaskie Towarzystwo Gospodarcze), Nowym Sączu (Śądecko-Podhalańskie Towarzystwo Gospodarcze), Grajewie (Nadbiebrzańskie Towarzystwo Przemysłowców, Kupców, Ziemiaków).

⁴⁸ *Komunikat*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej”, 10 II 1989, nr 1, s. 1.

społeczną⁴⁹. Do współpracy zgłosiły się również: efemeryczna lubuska Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Polaków (Jakub Piekarczyk, Adam Niewiadomski, Andrzej Boruszewski), dołączając do listu przewodniego statut i deklarację ideowo-polityczną⁵⁰, a wiosną 1989 r. – bydgoskie Stowarzyszenie Polityczne „Prawda i Sprawiedliwość” (Jarosław Wenderlich, Bronisław Pastuszewski, Zbigniew Kucewicz, Janusz Bruski)⁵¹. Akces do klubu zgłaszały także osoby prywatne, niekiedy członkowie zakładowych struktur NSZZ „Solidarność”, byli działacze Stronnictwa Demokratycznego, PZKS, Stowarzyszenia PAX. Do listów załączano najczęściej krótkie życiorysy, deklarowano wyznanie rzymskokatolickie oraz przywiązanie do społecznego nauczania Kościoła. Proszono o nadsyłanie materiałów programowych oraz poszczególnych numerów „Ładu”, czasami wysuwano konkretne postulaty ideowe i programowe. Zainteresowanie działalnością klubu sprawiło, że już w listopadzie 1988 r. zaczęły się tworzyć jego terenowe struktury. Do stycznia 1989 r. udało się powołać pierwsze oddziały wojewódzkie (poza Warszawą) w: Zielonej Górze, Poznaniu, Lublinie, Łodzi i Katowicach.

Klub kontynuował też prace formacyjne i programowe. Promocji idei służyły zazwyczaj organizowane cyklicznie konferencje i panele dyskusyjne z udziałem różnych środowisk, np.: „Czym jest Chrześcijańska Demokracja w socjalizmie?” (Warszawa, listopad 1988 r.), „Zmiana systemu politycznego – od stalinizmu do demokracji” (Warszawa, 20 stycznia 1989 r.), „Konferencja z okazji 50-lecia śmierci Wojciecha Korfanteo” (Jachranka, 27–29 stycznia 1989 r.)⁵². Najważniejszym dokumentem programowym ChDKMP była już wspomniana deklaracja ideowa. W listopadzie 1988 r. ogłoszono *Stanowisko Chrześcijańskiego Klubu Myśli Politycznej w sprawie ustawy o stowarzyszeniach* (Warszawa, 14 listopada 1988 r.)⁵³, a niespełna miesiąc później na zebraniu Zespołu Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej przyjęto opracowane przez Janusza Zabłockiego *Tezy ideowo-polityczne Ruchu Chrześcijańsko-Demokratycznego*, które miały stanowić najważniejszy, oprócz deklaracji, dokument

⁴⁹ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Pismo Przewodniczącego Komitetu Założycielskiego Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej „Wolność i Demokracja” Eugeniusza Dąbrowskiego do redakcji tygodnika „Ład”, [Warszawa, 29 XI 1988 r.], k. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej. Korespondencja, 108, List przewodni Zarządu Tymczasowego Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Polaków do Zarządu Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej, k. 1–2; *ibidem*, Statut Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Polaków, k. 1–5; *ibidem*, Deklaracja ideowo-programowa. Statut Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Polaków, k. 1–3.

⁵¹ *Ibidem*, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 105, Protokoły posiedzeń Zarządu Głównego KChD [1989 r.], Pismo przewodnie w sprawie nawiązania współpracy między Stowarzyszeniem Politycznym „Prawda i Sprawiedliwość” w Bydgoszczy a Klubem Chrześcijańsko-Demokratycznym, wraz z załącznikami (Statutem Stowarzyszenia Politycznego „Prawda i Sprawiedliwość”, Deklaracją Stowarzyszenia Politycznego „Prawda i Sprawiedliwość” w Bydgoszczy, Stanowiskiem Stowarzyszenia Politycznego „Prawda i Sprawiedliwość” w Bydgoszczy w sprawie wprowadzenia demokracji w Polsce, Uchwałą Stowarzyszenia Politycznego „Prawda i Sprawiedliwość” w Bydgoszczy w sprawie restytucji Stronnictwa Pracy w kraju), k. 1–11.

⁵² *Ibidem*, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 10. posiedzenia Rady ChD KMP, [Warszawa, 21 XII 1988 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 14. posiedzenia Rady ChD KMP, [Warszawa, 23 I 1989 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 15. posiedzenia Rady ChD KMP, [Warszawa, 30 I 1989 r.], k. 1.

⁵³ *Ibidem*, Protokół z 14. posiedzenia Rady ChD KMP, [Warszawa, 23 I 1989 r.], k. 1; *Stanowisko Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej w sprawie projektu ustawy o stowarzyszeniach*, „Ład” 1989, nr 48, s. 1.

środowiskowy. W dokumencie tym pisano: „Chrześcijańska Demokracja miała być ruchem powstałym z mandatu kościelnego, ale z inicjatywy obywatelskiej, a więc bez zaangażowania Kościoła, ale w łączności z nim. Jest w nim miejsce dla tych, dla których chrześcijańska, personalistyczna wizja człowieka i społeczeństwa oraz zasady społecznej nauki Kościoła są głównym źródłem inspiracji w dążeniu do przekształcenia rzeczywistości społecznej, gospodarczej i politycznej Polski”⁵⁴. „Tezy grudniowe” zostały uzupełnione *Oświadczeniem w sprawie stanu realizacji praw człowieka w 40. rocznicę uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Stanowiskiem w sprawie postulatów konstytucyjnych*⁵⁵ oraz przyjętym w styczniu 1989 r. *Oświadczeniem Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej* (Warszawa, 23 stycznia 1989 r.), gdzie można przeczytać: „Stanowisko KC PZPR w sprawie pluralizmu politycznego i pluralizmu związkowego oraz oświadczenie KKW NSZZ »Solidarność« otwierają drogę do długo oczekiwanego dialogu społecznego, do spotkania przy okrągłym stole przedstawicieli różnych sił społecznych i politycznych, zarówno tych, które sprawują władzę, jak i tych, które wchodzą w skład zróżnicowanej opozycji politycznej. [...] Wyrażamy przekonanie, że kompromis ten tym uzyska szersze poparcie społeczne, im bardziej reprezentatywny dla społeczeństwa będzie skład uczestników negocjacji. Dlatego też wśród nich znaleźć się powinni obok przedstawicieli partii i ugrupowań sojuszniczych – reprezentanci wszystkich nurtów »Solidarności«, niezależnych ugrupowań chłopskich oraz różnych odłamów polskiej opozycji politycznej, od lewicowych, centrowych po prawicowe”⁵⁶.

Środowisko Zabłockiego nie dystansowało się od projektu Okrągłego Stołu, już wcześniej deklarując swoje poparcie dla wszelkich prób porozumienia i dialogu⁵⁷. Więcej wątpliwości budził udział w obradach ze strony społecznej tylko części środowisk opozycyjnych – tzw. opozycji konstruktywnej, skupionej w Komitecie Obywatelskim przy

⁵⁴ *Ibidem*, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej. Podstawowe tezy ideowo-polityczne, k. 1.

⁵⁵ *Ibidem*, Protokół 7. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 5 XII 1988 r.], k. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, Protokół 14. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 21 XI 1988 r.], k. 1; Oświadczenie Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej [Warszawa, 23 I 1989 r.], „Ład” 1989, nr 6, s. 1.

⁵⁷ Na temat przemian politycznych z lat 1988–1989 oraz porozumień Okrągłego Stołu istnieje już literatura przedmiotu (zarówno źródła wydane drukiem, jak i opracowania), by wspomnieć choćby następujące pozycje: *Droga do Okrągłego Stołu. Zakulisowe rozmowy przygotowawcze*, wyb. P. Raina, Warszawa 2001; *Okrągły Stół. Dokumenty i materiały*, red. W. Borodziej, A. Galicki, t. 1–5, Szczecin–Warszawa 2004; K. Dubiński, *Magdalenka – transakcja epoki. Notatki z poufnych spotkań Kiszczak–Wałęsa*, Warszawa 1990; *Polska 1986–1989 – koniec systemu. Materiały międzynarodowej konferencji. Miedzeszyn, 21–23 października 1989*, t. 3, Dokumenty, red. A. Dudek, A. Friszke, Warszawa 2002; *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 1: *Lipiec 1986 – maj 1989*, wyb., wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2009; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1988*, Kraków 2004; A. Galicki, *Karuzela. Rzecz o Okrągłym Stole*, Warszawa 2003; *idem*, *Rycerze Okrągłego Stołu*, Warszawa 2004; K.B. Janowski, *Polska rok 1989. W kręgu refleksji nad zmianą polityczną*, Kielce 1996; *idem*, *Polska 1981–1989. Między konfrontacją a porozumieniem. Studium historyczno-politologiczne*, Warszawa 1996; *idem*, *Źródła i przebieg zmiany politycznej w Polsce (1980–1989). Studium historyczno-politologiczne*, Toruń 2004; J. Skórzyński, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Kraków 2009; *idem*, *Ugoda i rewolucja. Władza i opozycja 1985–1989*, Warszawa 1995; K. Trembicka, *Okrągły Stół w Polsce. Studium o porozumieniu politycznym*, Lublin 2003; P. Kowal, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Warszawa 2012.

Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie. Kierownictwo Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej, deklarując poparcie dla Wałęsy, krytycznie odnosiło się do składu komitetu zdominowanego przez lewicę laicką i dawnych uczestników KSS „KOR”. Uważano, że nie odzwierciedla on rzeczywistego układu różnorodnych środowisk opozycyjnych⁵⁸. Jacek Maziarski na łamach „Przeglądu Wiadomości Agencyjnych” pisał tak: „W odróżnieniu od niektórych innych ugrupowań chrześcijańscy demokraci deklarują bez niedomówień gotowość lojalnego współdziałania z przew. Wałęsą, a wiadomo, że nie ułatwi to bynajmniej chadekom stosunków z władzą, oczekującą na jakieś akty posłuszeństwa lub przynajmniej jakieś zdystansowanie się od »Solidarności«. Wydawać by się mogło, że kierownictwo Związku powinno jakoś zareagować na przyjazne sygnały, podjąć kontakty, może nawet nawiązać współpracę z ruchem reprezentującym – przynajmniej potencjalnie – wcale nie mały odłam polskiej opinii publicznej. Niestety, jak na razie jedyną odpowiedzią jest obojętna, chłodna rezerwa. Trudno oprzeć się wrażeniu, że działa tu stary mechanizm koteryjnych niechęci. Ale czy te koterie, osobiste porachunki mogą usprawiedliwić dyskryminacyjne traktowanie sporego, wciąż rozrastającego się ugrupowania, które jest już dziś liczącym się składnikiem frontu demokratycznej opozycji? [...] Mam powody przypuszczać, że główną przeszkodą w podjęciu prawdziwie pluralistycznej polityki jest obecnie filtr sekciarskich uprzedzeń, który przepuszcza jedynie orientacje lubiane, dyskryminuje zaś niecieszące się sympatią wpływowych prominentów Związku”⁵⁹.

Pewien problem stanowił również brak jasnego określenia miejsca i pozycji klubu wśród niezależnych inicjatyw społecznych i politycznych. Początkowo, tj. jesienią 1988 r., wśród chadeków dominowało przekonanie, że klub powinien stać się częścią demokratycznej opozycji, ale już na przełomie grudnia tr. i stycznia roku następnego szukano jakiegoś modelu pośredniego. Zabłocki uważał, że nadszedł czas na reaktywację stronnictwa politycznego, zatem klub powinien odegrać rolę „centrowej trzeciej siły”, między władzą a opozycją postsolidarnościową, wspierając Wałęsę i „jego drużynę”, budować własną pozycję polityczną. Niemniej jeszcze w grudniu 1988 r. nawiązano kontakt z Wałęsą, licząc na to, że być może kilku przedstawicieli klubu (proponowano Zabłockiego i Siłę-Nowickiego) zostanie dokooptowanych do Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie jako „niezależni działacze chadeccy” i weźmie udział w obradach Okrągłego Stołu. Mimo deklarowanej z obu stron „życzliwości” nie uzgodniono stanowisk. Dopiero podczas drugiego spotkania z szefem związku, w styczniu 1989 r., ustalono, że w dialogu z władzą weźmie udział Ryszard Bender (zespół ds. reform politycznych). Natomiast mecenas Siła-Nowicki, jako osoba niezależna, wziął udział w obradach po stronie koalicyjno-rządowej (zespół ds. reform politycznych). Zabłocki nie wycofał swojego poparcia dla Wałęsy. Równocześnie jednak prowadził rozmowy z reprezentantami Grupy Roboczej Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” Andrzejem Słowikiem i Jerzym Kropiwnickim,

⁵⁸ *Oświadczenie Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej [Warszawa, 21 XII 1988 r.]*, „Ład” 1989, nr 2, s. 1.

⁵⁹ J. Maziarski, *Doceniać wszystkich*, „Przegląd Wiadomości Agencyjnych”, 16 XII 1988, nr 42, s. 1–2.

którzy kwestionowali powołanie przez Wałęsę Tymczasowej Rady „Solidarności” i domagali się odtworzenia statutowych władz związku⁶⁰. Wspierał również regionalnych działaczy NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych, którzy już wcześniej sympatyzowali z PZKS, a teraz deklarowali swoje wsparcie dla ruchu chrześcijańsko-demokratycznego⁶¹.

16 grudnia 1988 r. Maciej Łętowski, Przemysław Kłosiewicz i Janusz Zabłocki z upoważnienia klubu złożyli do Wydziału Społeczno-Administracyjnego Urzędu m.st. Warszawy wniosek o rejestrację ChDKMP. Ze względu na uwagi formalne i merytoryczne klubu jednak nie zarejestrowano. Dopiero po uwzględnieniu sugerowanych korekt wpisano go do ewidencji z dniem 1 marca 1989 r. pod nazwą: „Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny”⁶². W ten sposób klub wszedł na drogę w pełni legalnej działalności.

18 marca 1989 r. w sali „Romy” odbyło się I Walne Zebranie KChD⁶³. Spośród niespełna 200 członków stowarzyszenia do Warszawy przyjechało 79 delegatów. W skład Rady Naczelnej weszło 41 osób (m.in.: z Warszawy, Łodzi, Lublina, Olsztyna, Zielonej Góry, Starego Sącza, Gdyni, Głogowa, Gorzowa Wielkopolskiego i Katowic). Ukonstytuowały się również inne organy statutowe: Sąd Koleżeński i Komisja Rewizyjna. Przyjęto także wstępny projekt deklaracji ideowej (wyraźnie nawiązywała do tradycji ruchu chadecckiego) oraz cztery rezolucje dotyczące: 1) pluralizmu i demokratyzacji; 2) poparcia projektu ochrony życia poczętego; 3) deklarowanego poparcia dla NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych oraz 4) tworzenia niezależnych organizacji młodzieżowych, w tym Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej⁶⁴. Niespełna miesiąc później, 1 kwietnia, ukonstytuowała się Rada Naczelna KChD, która spośród swoich członków wybrała Prezydium Rady Naczelnej oraz Zarząd Główny. W skład prezydium weszli: Władysław Siła-Nowicki (przewodniczący), Tomasz Milewski (wiceprzewodniczący), Kazimierz Świtoń (wiceprzewodniczący), Andrzej Siemianowski (wiceprzewodniczący), Zbigniew T. Wierzbicki (wiceprzewodniczący), Andrzej Świtalski (sekretarz). Natomiast Zarząd Główny ukonstytuował się w następującym składzie: Janusz Zabłocki (prezes), Ryszard Bender (wiceprezes), Marek Hołubicki (wiceprezes), Tadeusz Zembrzusi

⁶⁰ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 13. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 16 I 1989 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 14. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 23 XI 1988 r.], k. 1; zob. także: J. Zabłocki, *Dlaczego nie ma w Polsce silnej chadecji?*, „Ład”, 30 IX 1990, nr 39, s. 3.

⁶¹ Zygmunt Drozdek (członek ZG KChD) był gościem honorowym na odbywającym się w dniach 18–19 III 1989 r. ogólnopolskim zjeździe NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych. Odczytał wówczas treść rezolucji KChD, w której wyrażano poparcie dla odradzającego się ruchu zawodowego rolników. Przemówienie, jak donosiła prasa, przyjęte zostało burzliwymi oklaskami (zob. *Zjazd „Solidarności” Rolników Indywidualnych*, „Ład”, 16 IV 1989, nr 18, s. 3).

⁶² AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny, I Walne Zebranie [1989], 107, Decyzja o rejestracji Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego, [Warszawa, 1 III 1989 r.], k. 1.

⁶³ *Ibidem*, Zawiadomienie, [Warszawa, 6 III 1989 r.], k. 1.

⁶⁴ Por. *I Walne Zebranie Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego*, „Ład”, 15 IV 1989, nr 18, s. 1; AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny, I Walne Zebranie [1989], 107, Protokół Walnego Zebrania Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego, [Warszawa, 18 III 1989 r.], k. 1–4. [Lista uczestników Walnego Zebrania KChD, k. 1–9; Skład Rady Naczelnej KChD, k. 1; Listy kandydatów do organów statutowych, k. 1–4].

(sekretarz generalny), Robert Rajecki (skarbnik), Michał Drozdek (członek), Zygmunt Drozdek (członek), Witold Gadomski (członek), Grzegorz Górski (członek), Bronisław Pastuszewski (członek), Wojciech Przygoński (członek)⁶⁵.

Jednym z najważniejszych wyzwań, przed jakim stanęli chadecy z KChD, był ewentualny udział w wyborach do sejmiku X kadencji, które miały się odbyć 4 czerwca (datę ponownego głosowania wyznaczono na 18 czerwca). Realizując uzgodnienia Okrągłego Stołu, w kwietniu 1989 r. sejm dokonał nowelizacji konstytucji, przyjął również ordynacje wyborcze do obu izb parlamentarnych. Osobne oświadczenie w tej sprawie przyjął także Zarząd Główny KChD, wyrażając nadzieję na rzeczywistą demokratyzację⁶⁶. Dla chadeków nie ulegało wątpliwości, że ich pozycja jako organizacji nie jest silna i nie są oni w stanie konkurować w wyborach z kandydatami Komitetu Obywatelskiego. Stąd już w kwietniu podjęto wstępne rozmowy na temat ścisłej współpracy z komitetem. Liczono wówczas, że na wspólnych listach mogłoby się znaleźć 5–7 kandydatów reprezentujących chadecję. Ostatecznie jednak ścisłe kierownictwo Komitetu Obywatelskiego nie przystało na propozycję KChD⁶⁷. Sporna stała się przede wszystkim kandydatura Janusza Zabłockiego, który miał startować do sejmiku z Suwałk. Zabłockiego wysunęły władze tutejszego regionu NSZZ „Solidarność”, pod jego kandydaturą zaś podpisało się ponad 25 tys. osób z całego kraju. Sprawa powróciła na obradach Zarządu Głównego KChD, gdzie wyrażono stanowisko, iż monopol na listach komitetu będą mieli przede wszystkim działacze lewicy laickiej. Starano się nie personalizować sporu, sugerując, że to względy ideowe zadecydowały, iż chadecy będą musieli pójść do wyborów pod własnym szyldem⁶⁸. Decyzją zarządu z 5 maja 1989 r. postanowiono zgłosić następujących bezpartyjnych kandydatów na posłów: Władysława Siłę-Nowickiego (okręg Warszawa-Żoliborz), Janusza Zabłockiego (okręg Warszawa-Mokotów), Ryszarda Bendera (okręg Lublin), Kazimierza Świtonia (okręg Bytom) i Bronisława Pastuszewskiego (okręg Bydgoszcz). Ponadto wyrażono zgodę, aby na listach Komitetu Obywatelskiego, ale jako członkowie KChD, znaleźli się Walerian Piotrowski (kandydat do senatu z woj. zielonogórskiego) i Marek Rusakiewicz (kandydat do sejmiku z Górzowa Wielkopolskiego)⁶⁹. Kampania była niemal w całości finansowana przez specjalnie powołany Fundusz Wyborczy. Chadeców wsparli również działacze emigracyjnego SP, część Klubów Inteligencji Katolickiej (np. pomoc KIK w Lublinie dla kandydatury

⁶⁵ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny, I Walne Zebranie [1989], 107, Skład Zarządu Głównego KChD, k. 1–2; *ibidem*, Protokół zebrania Rady Naczelnej Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego, [Warszawa, 1 IV 1989 r.], k. 1–6; *ibidem*, Protokół Komisji Skrutacyjnej wyborów do Prezydium Rady Naczelnej i Zarządu Głównego Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego, [Warszawa, 1 IV 1989 r.], k. 1–2.

⁶⁶ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 18. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 15 III 1989 r.], k. 1.

⁶⁷ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 105, Protokoły posiedzeń Zarządu Głównego KChD [1989 r.], Protokół z posiedzenia Rady Naczelnej KChD, [Warszawa, 21 IV 1989 r.], k. 1–3.

⁶⁸ Por. *Komunikat Zarządu Głównego Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego*, [Warszawa, 24 IV 1989], „Ład”, 7 V 1989, nr 19, s. 1; J. Modlinger, *Kuroń kontra Siła-Nowicki*, „Gazeta Wyborcza”, 22 V 1989; *Szczecin wycofuje*, „Gazeta Wyborcza”, 1 VI 1989.

⁶⁹ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 105, Protokoły posiedzeń Zarządu Głównego KChD [1989 r.], Uchwała Zarządu Głównego KChD, [Warszawa, 5 V 1989 r.], k. 1.

Ryszarda Bendera). Całość prac organizacyjnych związanych z kampanią wyborczą prowadził powołany w tym celu sekretariat. W terenie kampanią kierowały lokalne oddziały KChD. Kandydaci otrzymywali również wsparcie ze strony części działaczy PZKS (w Warszawie, Katowicach, Lublinie), uczestników ODiSS, regionalnych (także zakładowych) struktur NSZZ „Solidarność” (również NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych) i duchowieństwa⁷⁰. Informacje o kampanii wyborczej, najważniejsze deklaracje i programy poszczególnych kandydatów zamieszczał na bieżąco „Ład”. Oprócz tego wydrukowano również 25 tys. ulotek zawierających informacje o kandydatach i ich programach. Ostatecznie wybory zakończyły się przegraną, ale nie klęską⁷¹. Co prawda, żaden z tzw. kandydatów bezpartyjnych (a faktycznie liderów KChD) nie dostał się do parlamentu (oprócz dwóch kandydatów Komitetu Obywatelskiego), ale – jak podkreślano na zebraniu Rady Naczelnej 24 czerwca 1989 r. – decyzja o wysunięciu własnych kandydatów stała się doskonałą okazją do promocji ruchu chrześcijańsko-demokratycznego i jego programu. Liczono, że dzięki temu uda się przyspieszyć prace nad zjednoczeniem wszystkich środowisk chadeckich i ostatecznie powołać własne stronnictwo polityczne⁷².

Z chwilą powołania Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej (przekształconego następnie w Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny) zdawano sobie sprawę, że jest on jedynie namiastką stronnictwa politycznego. Stąd niemal równoległe, początkowo również niezależnie od działalności klubowej, rozpoczęto prace nad odbudową SP. Informacje w tej sprawie przekazał gen. Czesławowi Kiszczakowi, za zgodą zarządu ChDKMP, mecenas Siła-Nowicki już w grudniu 1988 r.⁷³ Pracami organizacyjnymi i programowymi kierował wąski „zespół inicjatywny” w składzie: Janusz Zabłocki, Władysław Siła-Nowicki, Zygmunt Drozdek, Tadeusz Zembrzuski, Ryszard Bender, Zygmunt Wierzbicki, Joachim Kondziela i Juliusz Braun. Utrzymywano ścisły kontakt z emigracyjnymi politykami SP: Konradem Sieniewiczem i Stanisławem Gebhardtem, którzy wsparli wstępny projekt reaktywacji SP. O działaniach poinformowano również Kazimierza Studentowicza – krajowego seniora SP, który nie mógł brać udziału w spotkaniach grupy inicjatywnej ze względu na zły stan zdrowia⁷⁴. 19 stycznia 1989 r., podczas audiencji u prymasa Glempa, delegacja w składzie: Ryszard Bender, Władysław Siła-Nowicki i Janusz Zabłocki, przekazała w imieniu seniorów ruchu chrześcijańsko-demokratycznego i członków Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej decyzję o reaktywowaniu zawieszonoego w 1946 r. stronnictwa

⁷⁰ Zob. np.: *ibidem*, Sprawozdanie z podróży po kraju kandydatów KChD na posłów i senatorów, k. 1–4.

⁷¹ A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989–1997*, Kraków 1997, s. 42; *idem*, *Historia polityczna Polski 1989–2005*, Kraków 2007, s. 34.

⁷² AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 105, Protokoły posiedzeń Zarządu Głównego KChD [1989 r.], Tekst przemówienia Władysława Siły-Nowickiego, wygłoszonego podczas obrad Rady Naczelnej KChD w dniu 24 VI 1989 r., k. 1–17; *ibidem*, Tekst przemówienia Tadeusza Zembrzuskiego, wygłoszonego podczas obrad Rady Naczelnej KChD w dniu 24 VI 1989 r., k. 1–5.

⁷³ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, Protokół 6. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 28 XI 1988 r.], k. 1.

⁷⁴ *Ibidem*, Protokół 11. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 4 I 1989 r.], k. 1; *ibidem*, Protokół 16. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 9 II 1989 r.], k. 1

chadeckiego⁷⁵. Niespełna miesiąc później, 12 lutego 1989 r., emigracyjni przedstawiciele SP, seniorzy krajowej chadecji i przedstawiciele ChDKMP podpisali jednostronne oświadczenie o reaktywacji Stronnictwa Pracy. Przyjęto również kilkustronicowy dokument *Pro memoria w sprawie Chrześcijańskiej Demokracji w Polsce*. Przypomniano tam historię ruchu chadeckiego i powojenne losy SP. Deklarowano, że stronnictwo jako „partia świecka o inspiracjach chrześcijańskich” swe źródła ideowe czerpać będzie z dorobku i dziedzictwa polskiego ruchu chrześcijańsko-społecznego, nauczania Kościoła (prymasa Stefana Wyszyńskiego, Jana Pawła II) oraz posoborowej odnowy⁷⁶. Ukonstytuowano również Tymczasowy Zarząd Główny w składzie: Władysław Siła-Nowicki (prezes), Janusz Zabłocki (wiceprezes, także wiceprezes Tymczasowego Komitetu Wykonawczego), Ryszard Bender (wiceprezes), Zygmunt Drozdek (wiceprezes). Powołano też Radę Programową, której przewodniczył Zbigniew T. Wierzbicki wraz z zespołem ekspertów z ks. Joachimem Kondzielą jako koordynatorem jego prac. Nieoficjalnym organem prasowym SP stał się tygodnik „Ład”, dopiero w maju 1989 r. uruchomiono własny biuletyn wewnętrzny „Odnowa” (nazwą sięgał do powojennego tygodnika „Odnowa” – organu prasowego SP). Cenzura nie pozwoliła jednak na ogłoszenie oświadczenia o reaktywacji SP w mediach. Opinię publiczną poinformował o tym fakcie 15 lutego tr. poseł Ryszard Bender podczas swojego wystąpienia w sejmie. Zabłocki i Siła-Nowicki powiadomili również o powstaniu stronnictwa chadeckie gremia międzynarodowe na XVIII Kongresie Democrazia Cristiana w Rzymie (18–22 lutego 1989 r.)⁷⁷.

Jeszcze przed wyborami czerwowymi swój akces do SP zgłosiło kilka oddziałów KChD (m.in.: warszawski, elbląski, łódzki, poznański, katowicki, zielonogórski, gorzowski, wrocławski i bydgoski), członkowie klubów i stowarzyszeń młodzieży chrześcijańskiej, działacze PZKS, Stowarzyszenia PAX (od 1991 r. zrzeszeni w Polskim Forum Chrześcijańsko-Demokratycznym), Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej „Wolność i Demokracja”, Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Polaków, Stowarzyszenia Politycznego „Prawda i Sprawiedliwość”, uczestnicy KIK z całego kraju (głównie z Poznania, Lublina, Warszawy, Katowic i Wrocławia). Warto zaznaczyć, że niemal równolegle, bo 14 czerwca 1989 r., deklarację ideową ogłosiło Socjalistyczne Stronnictwo Pracy, zorientowane ideowo na chrześcijańską lewicę⁷⁸.

SP, jako ugrupowanie nielegalne (zgodnie z komunikatem Prokuratury Generalnej z 24 lutego 1989 r.), nie wzięło udziału w wyborach czerwowych. Ale już w kwietniu tr. rozpoczęto przygotowania do kongresu partii. Przełomowe zarówno pod względem programowym, jak i organizacyjnym miało się okazać zaplanowane na 1–5 września 1989 r. seminarium w Popielzynie pod wspólnym tytułem: *Ruch chrześcijańsko-demo-*

⁷⁵ Audiencja u Prymasa Polski współprzewodniczących Klubu Chrześcijańsko-Demokratycznego, „Ład” 1989, nr 6, s. 1.

⁷⁶ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 109, *Pro memoria w sprawie Chrześcijańskiej Demokracji w Polsce*, k. 1–4.

⁷⁷ *Ibidem*, Protokół 17. posiedzenia Rady Ch-D KMP, [Warszawa, 27 II 1989 r.], k. 1.

⁷⁸ „Deklaracja ideowo-polityczna Socjalistycznego Stronnictwa Pracy”, [Warszawa, 14 VI 1989 r.], odbitka maszynopisu w zbiorach prywatnych autora.

kratyczny w Polsce. Przyjęto tam wstępne założenia programu stronnictwa⁷⁹. Ostatecznie 28 kwietnia 1990 r. odbył się III Kongres SP (dwa wcześniejsze zorganizowano w 1937 i 1945 r.), na którym zrezygnowano z historycznej nazwy Stronnictwo Pracy i powołano Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy⁸⁰.

Zabiegi podjęte przez środowisko skupione wokół Janusza Zabłockiego i seniorów SP zakończyły się sukcesem, ale tylko połowicznym. Niewątpliwie udało się na bazie Chrześcijańsko-Demokratycznego Klubu Myśli Politycznej odtworzyć struktury organizacyjne ruchu chadeckiego. Program formacji odwoływał się zarówno do tradycji, jak i nauczania społecznego Kościoła. Udało się też pozyskać do współpracy uczestników PZKS, ODiSS, byłych członków NSZZ „Solidarność”, działaczy środowisk centrowej i prawicowej opozycji demokratycznej. Z pewnością atutem ruchu była własna prasa – tygodnik „Ład”, legalne pismo o zasięgu ogólnopolskim, gdzie prezentowano na bieżąco działalność i program chadeków. U progu 1989 r. ruch skupiał już kilkuset członków, wywodzących się głównie ze środowisk wielkomięjskich, gdzie działały albo lokalne Kluby Inteligencji Katolickiej, albo terenowe struktury PZKS. Nowe środowisko koncentrowało się głównie na działalności organizacyjnej, formacyjnej, studyjnej i programowej, nie potrafiło jednak w dostatecznym stopniu określić się wobec procesów zachodzących w latach 1988–1989. Być może, chcąc zachować niezależność i środowiskową autonomię, popełniono błędy. W ChDKMP ścierały się dwie główne orientacje (strategie działania). Reprezentanci pierwszej, pozostający w mniejszości, opowiadali się za bliską współpracą z konstruktywną opozycją, zjednoczoną wokół Lecha Wałęsy (Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność” Lechu Wałęsie). Niosłoby to ze sobą realne konsekwencje. Chadecy mieliby zapewne bezpośredni udział w negocjacjach z władzami, a w konsekwencji liderzy ChDKMP znaleźliby się na listach Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w wyborach do sejmu kontraktowego⁸¹. W środowisku Zabłockiego zwyciężyła jednak inna optyka. Klub chadeków tworzył siłę centrową, swoistą trzecią orientację (trzecią drogę) między partią rządzącą a opozycją skupioną wokół Wałęsy. Zachowali niezależność, ideową tożsamość, ale utracili szanse na bezpośredni udział w polityce tu i teraz. I choć chadecy co do zasady popierali postulowaną przez Komitet Obywatelski koncepcję dialogu przedstawicieli opozycji, władz oraz Kościoła katolickiego, to jednak działanie na własny rachunek sprawiło, że kandydaci chadecy, startujący (poza nielicznymi przypadkami) jako bezpartyjni w wyborach

⁷⁹ AAN, Akta Janusza Zabłockiego, Chrześcijańsko-Demokratyczny Klub Myśli Politycznej, 106, Klub Chrześcijańsko-Demokratyczny. Spotkanie w Popielźnie (wrzesień 1989), Program spotkania, materiały programowe, przemówienia uczestników, stenogramy z dyskusji.

⁸⁰ Por. 28–29 kwietnia III Kongres Stronnictwa Pracy. Partia dobra wspólnego. Z prezesem W. Siłą-Nowickim, wiceprezesami: R. Benderem, Z. Drozdkiem i J. Zabłockim oraz sekretarzem T. Zembrzuskim rozmawia M. Łętowski, „Ład”, 20 IV 1990, nr 17, s. 1, 3.

⁸¹ Trzeba jednak pamiętać, że najbardziej rozpoznawalni działacze chadecji, jak choćby Janusz Zabłocki, mieli wśród zjednoczonej opozycji wielu przeciwników. Pamiętali oni zaangażowanie Zabłockiego w politykę bieżącą w latach wcześniejszych. Także w środowiskach katolickich, które wsparły komitet, Zabłockiego traktowano z dużą rezerwą, pamiętając jego konflikt z Tadeuszem Mazowieckim (nie tylko ideowy i strategiczny, ale również personalny), deklarowane, lojalne poparcie dla ekipy Gierka czy wreszcie utworzenie Katolicko-Społecznego Koła Poselskiego „Znak”, co traktowano jako rozbitcie starego ruchu „Znaku”.

czterwcowych, nie mieli większych szans na uzyskanie mandatu. W efekcie pozostali na marginesie gry politycznej.

Chadecja u progu III Rzeczypospolitej powróciła na mapę polityczną, ale nie zdołała odegrać już znaczącej roli, ulegając rozmaitym procesom dekompozycyjnym. Trudno było o zachowanie jedności, już w październiku 1990 r. z ChDSP wyodrębniła się bowiem grupa Zabłockiego i Bendera, która ogłosiła powstanie Chrześcijańsko-Demokratycznego Stronnictwa „Zjednoczenie”. Z inicjatywy „Zjednoczenia” w maju 1991 r. zorganizowano w Warszawie I Polski Kongres Chrześcijańskiej Demokracji z udziałem m.in.: Chrześcijańsko-Demokratycznego Stronnictwa „Zjednoczenie”, Chrześcijańskiej Partii Pracy, Klubu Inteligencji Katolickiej z Lublina, Klubu Politycznego „Sierpień 1980”, Koła Demokratów Chrześcijańskich OKP, Partii Chrześcijańskich Demokratów, Polskiego Związku Katolicko-Społecznego, Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji, Polskiego Forum Chrześcijańsko-Demokratycznego. Pomimo podpisania deklaracji o współdziałaniu ruch chrześcijańsko-demokratyczny (w latach 1990–1991 zarejestrowano około 40 podmiotów politycznych, wprost deklarujących się jako chrześcijańsko-demokratyczne) nie zdołał zachować jedności, nie odegrał również, poza nielicznymi przypadkami (np. Porozumienie Centrum, Partia Chrześcijańskich Demokratów, Porozumienie Polskich Chrześcijańskich Demokratów), większej roli politycznej.

SŁOWA KLUCZOWE

chrześcijańska demokracja, ruchy polityczne w PRL, katolicyzm społeczny, myśl polityczna

TOMASZ SIKORSKI – historyk, politolog, profesor Uniwersytetu Szczecińskiego, pracownik Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych US, Ośrodka Badań Biograficznych US, autor i współautor kilkadziesiątu książek (w tym redaktor prac zbiorowych), m.in.: *O kształt polityki polskiej. Oblicze ideowo-polityczne i działalność Ruchu Młodej Polski (1979–1989)* (2011, II wyd. – 2012); *Niezłomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego” (1945–1948)* (2013; wspólnie z Marcinem Kuleszą); *Dziennik Juliusza Zdanowskiego (lata 1915–1935)*, tomy 1–7, red. i oprac.: J. Faryś, T. Sikorski, H. Walczak, A. Wątor (2013–2015); *Liga Narodowa (1893–1928) – wybór relacji*, wstęp i oprac. T. Sikorski, A. Wątor (2015); wielu artykułów naukowych i popularnonaukowych. W obszarze jego zainteresowań pozostają przede wszystkim: historia ruchów politycznych i społecznych, myśl polityczna, historia idei, biografistyka, kultura (zwłaszcza literatura i film) a polityka, ideologia. Laureat Nagrody KLIO, Konkursu „Książka Historyczna Roku. Nagroda im. Oskara Haleckiego”, nominowany do Nagrody Historycznej tygodnika „Polityka”, stypendysta Polonia Aid Foundation Trust.

Reconstruction Process of the Polish Christian Democratic Movement in Late Polish People's Republic (1986–1989)

The article is an attempt at showing the reconstruction process of the Polish Christian Democratic movement and the decline of the Polish People's Republic (1988–1989). The issue in question has not been previously studied by many researchers. They have usually focused on the history of the Stronnictwo Pracy, social Catholicism, the activity of various lay Catholic circles (usually licensed ones), and the structure of the Labour Party (Stronnictwo Pracy) among the emigrants. What is more, it should be stressed that most of such analyses dealt with the period between 1944/45 and 1956, and in rarer cases, the decades of Władysław Gomułka's and Edward Gierek's rule. The 1980s (particularly the late portion of the decade) still require detailed research.

In a way, the present article consists of two parts. The former one synthetically presents attempts at reactivation of the Christian Democratic circles after October 1956 and initiatives aiming at the reconstruction of Christian Democratic circles. This led to the establishment of the Polish Catholic Social Union (PZKS), which the initiators (mainly Janusz Zabłocki) intended to provide as a foundation for the reconstruction of the Polish Christian Democratic movement. The author has presented the main directions of PZKS activity, internal disputes (in the fields of ideology, politics and tactics) and the achievement of the party with regard to broadly understood political thought. The latter part of the article, which should be regarded as the main (fundamental) one, analyses the reconstruction process of the Polish Christian Democratic circles itself. The activities of the Christian Democratic Club of Political Thought, which was supposed to provide infrastructure for the future Christian Democratic movement (with regard to programme, politics and organisation). The focus is also on the political thought of the Club, its achievements in the field of programme and strategy related to the political changes in the country (e.g. the Round Table talks, June elections of 1989). What was equally important was the relationship between the Club and other opposition circles and licensed groups of lay Catholics (e.g. PZKS, PAX Association, Christian Social Association). The article has been based primarily on source materials of various provenance. The role of academic studies has only been auxiliary.

KEY WORDS

Christian Democracy, political movements in the Polish People's Republic, social Catholicism, political thought